

تبیین مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر امن با رویکرد اسلامی*

آزیتا بلالی اسکویی*

دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز (نویسنده مسئول)

محمدعلی کی‌نژاد**

استاد دانشگاه صنعتی سهند تبریز

نجمه زکی‌پور***

دانشجوی دکتری شهرسازی اسلامی دانشگاه هنر اسلامی تبریز

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۹/۰۴/۰۲

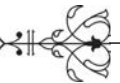
تاریخ دریافت مقاله: ۹۹/۰۲/۱۴

چکیده:

شهر امن اسلامی یکی از ساحت‌های عینی مفهوم شهر اسلامی است. می‌توان با بازخوانی متون اسلامی در حوزه امنیت در شهر و شهرنشینی اسلامی، مؤلفه‌های بنیادین دینی ناظر بر هستی شهر امن اسلامی را جستجو نمود. مؤلفه‌های کالبدی و غیرکالبدی برخاسته از ارزش‌ها و تعالیم وحیانی اسلام. به عبارتی شهر امن اسلامی، حاصل اعتقادات و درک قوانین و اصول اسلام است. ویژگی اساسی آن از دو عامل قرآن و سنت نشأت گرفته و دارای وجوه تمایز بارزی ناشی از ایدئولوژی، تفکرات و باورهای غالب اسلامی می‌باشد. مبانی نظری طرح و ساخت آن مشتمل بر اصول و معیارها و ضوابط و قوانین اسلامی و شهری ساخته شده بر مبنای عمل به اصول و احکام دین و شریعت است. مجال کوتاه این مقاله، در پاسخ به پرسش راهبردی چگونگی گذار از ذهنیت شهر امن اسلامی به عینیت آن، مدخل ورود به سه وادی است: ۱. چپستی مفهوم شهر امن اسلامی با لحاظ تعریف ساختی شهر، ۲. بنیان معرفت‌شناسانه اندیشه‌ی شهر امن اسلام، ۳. مدخلی بر الگوی توسعه شهر امن اسلامی. در این نوشتار، ضمن تبیین بیابانه چشم‌انداز شهر امن اسلامی بر اساس اصل اول از اصول دین اسلام به نام «توحید» به عنوان پارادایم اصلی پژوهش، به بررسی عواملی که در تجلی و بروز شهر امن اسلامی مؤثرند؛ پرداخته می‌شود. در تدوین مدل مفهومی شهر امن بر پایه چارچوب نظری تحقیق، فلسفه امنیت از دیدگاه شهید مطهری، بررسی گردید. از این رو، چارچوب نظری علل اربعه، متخذ از فلسفه اسلامی، پشتیبان نظری مباحث فلسفی امنیت بوده است. بر اساس چارچوب مذکور، امنیت به عنوان امر حادث، چهار علت «مادی»، «صوری»، «فاعلی» و «غایی» دارد. با توجه به اینکه مکتب فلسفی شهید مطهری حکمت متعالیه است؛ تلاش شده است مکتب امنیتی متعالیه ایشان در محورهای چهارگانه مذکور، مورد تحلیل قرار گیرد. راهبردهای این پژوهش به لحاظ هدف، توسعه‌ای و کاربردی و به لحاظ رویکرد (ویژگی و ماهیت داده‌ها)، کیفی؛ و به لحاظ ماهیت و روش، توصیفی از نوع تحلیل محتوا؛ و در بخش چارچوب نظری (علل اربعه فلسفی)، استفاده می‌شود. در این پژوهش رویکرد اصلی نظری و پارادایم تحقیق، اصل «توحید» به عنوان اصل اساسی دین اسلام، و هدف آن تبیین مفهوم امنیت در شهر است؛ لذا در استخراج ویژگی‌های اصلی تحقیق، از راهبرد پژوهش پس‌کاوی استفاده خواهد شد. لذا با توجه به مسأله امنیت شهر، مدل «مؤلفه‌های مؤثر در تحقق شهر امن اسلامی» به عنوان یافته‌ی تحقیق در قالب جدولی برابر چارچوب نظری اندیشه اسلامی و بر پایه آیات قرآن کریم تدوین شده است.

واژه‌های کلیدی: شهر امن اسلامی، توحید، امنیت، مؤلفه‌های طبیعی، مؤلفه‌های مصنوع، مؤلفه‌های انسانی.

*این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده سوم با عنوان «تبیین ویژگی‌های شهر امن از منظر اسلام» به راهنمایی خانم دکتر آزیتا بلالی اسکویی و آقای دکتر محمد علی کی‌نژاد، در دانشگاه هنر اسلامی تبریز است.

۱. مقدمه و بیان مساله

می‌توان گفت آنچه در شکل‌گیری کالبد شهر نقش ایفا می‌کند؛ ناشی از ارزش‌ها و عقاید، شرایط سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اقلیمی است. در قالب کلی، «مؤلفه‌های طبیعی» (جغرافیا و سرزمین، آب و هوا، پوشش گیاهی، توپوگرافی و غیره)، «مؤلفه‌های مصنوع» (کلیت فرم شهر، استخوان‌بندی و ساخت شهر، شاخص‌های مهم شهری شامل کانون‌های مذهبی، میادین و بناهای مهم شهری، بازارها، محله و واحدهای همسایگی و مسکن) و «مؤلفه‌های انسانی» (وجه فکری و عقیدتی، وجه عملی و رفتاری، زمامداری شهر) هستند که کلیت یک شهر را شکل می‌دهند.

ذکر این مهم قابل توجه است که تحقق شهر امن محدود به زمان و مکان خاصی نیست؛ اما ظهور شهر امن اسلامی منوط به وجود مردمی است که امنیت را از باورها و اعتقادات اسلامی دارند. هر شهر و محیط زندگی می‌تواند امن باشد؛ یعنی دین و دین‌داری با معماری و شهرسازی ملازمند؛ و شهر صرفاً با کالبد و ساختمان‌هایش دینی و غیردینی نمی‌شود. شهر امن اسلامی به عنوان شهری مطرح می‌شود که صرف نظر از مکان‌های فیزیکی، صرفاً به دلیل وجود مردم دین‌دار و معتقد شهر، امن می‌شود. به هر جهت شهر اسلامی در یک کلام، شهر تجلی اسلام است؛ شهر مناسب زیست انسان مؤمن. شهر اسلامی برای تجلی بخشیدن به ارزش‌های مورد احترام جامعه مسلمانان، به طور مداوم راه‌ها و روش‌های مناسب زمان و مکان را می‌جوید و ضمن بهره‌گیری از دستاوردهای علوم، فنون، تجارب تمدن‌ها و جوامع بشری در گذشته و حال، آنها را ابزاری در جهت خدمت به انسان و رشد کرامت‌های والای او در نظر می‌گیرد (دانش ۱۳۹۳).

در تاریخ اسلام و نظام معارف اسلامی، شهر دارای جایگاه و ساختار متفاوتی نسبت به سایر نگرش‌هاست. این تفاوت، از زاویه نگاه اسلام نسبت به زندگی انسان حاصل می‌شود؛ زیرا انسان در نگاه اسلامی، نه موجودی صرفاً این‌جهانی و مادی، بلکه موجودی چندبعدی و در حال تعالی و سیر به سوی تکامل الهی است و باید در بستری زندگی کند

که بهترین و آسان‌ترین مجال برای رسیدن به این غایت فراهم شود. از این رو، زندگی دنیوی و اجتماعی مسلمانان به دلیل مقدمه بودن برای زندگی اخروی، حائز اهمیت است و باید در بستری سازگار با طبیعت و تعالی انسان شکل بگیرد تا زمینه نیل به سعادت و کمال لایق الهی برای همه اهالی در آن فراهم آید. بر این اساس، شهر در نگاه اسلامی، مکانی مناسب با جمعیت و طبیعت - که اهل آن بتوانند در بستر اسلامی زندگی کنند - تعریف شده است (نادری بوانلو ۱۳۸۹).

ایجاد محیط زندگی مسلمانان و ارتباط عناصر تشکیل‌دهنده آن بر مبنای اصول و مفاهیم اسلامی، حالتی بسیار جدی و حیاتی به خود می‌گیرد؛ زیرا کالبد برآمده از این اصول و ارزش‌ها، امکان ظهور و بروز رفتارهای ناهنجار را تعدیل می‌سازد. به بیان دیگر، اگر تأثیر معماری و شهر بر رفتارهای انسان پذیرفته شود؛ شهر بناشده بر مبنای ارزش‌های اسلامی، در افزایش روح هدایت و تقوا مؤثر خواهد بود (بلالی اسکویی ۱۳۹۸). تجلی صفات شهر اسلام از دیدگاه تعالیم اسلامی در کالبد و سیمای شهر، چهره‌ای از شهر «اسوه» اسلامی در ذهن خلق می‌کند. شهری که صاحب این اندازه از ارزش‌ها باشد؛ آینه‌ای است برای بازتاب ارزش‌های تعالی یافته اسلامی که با ارتقای فرهنگ ناب خودی در آن، زمینه تعالی شهروندان فراهم آید (نقی‌زاده ۱۳۷۷).

قبل از شروع پژوهش، ذکر این نکته ضرورت دارد که مجموعه حاضر، تلاشی است در ارائه پاسخ‌هایی برای برخی سوالاتی که پیش‌روی بسیاری افراد از جمله محققین حوزه شهرسازی به‌ویژه در باب امکان اتصاف آنها به صفت «اسلامی» قرار دارد؛ این مختصر، مقدمه‌ای برای بحث بیشتر و تکمیل مبنای نظری ایجاد فضا و محیط و مکان و عمارت و شهر امن اسلامی است. به این ترتیب، آنچه که در پی خواهد آمد؛ یک دستورالعمل فوری و کاربردی - که بتوان با بکار بستن آن مشکلات و معضلات شهری را سریع حل و فصل نمود - نیست. این تحقیق مقدمه و تذکری است بر این که شهر قبل از این که کالبدی فیزیکی و بی‌جان باشد؛ محل زیست انسان است؛ تجلی‌گاه اصول

فرضیه تحقیق

«فرض» در این پژوهش به شرح ذیل است:
 - بروز و ظهور شهر امن با استفاده از آموزه‌ها و تعالیم و فرهنگ اسلامی، امکان‌پذیر است.
 - با کاربست اصول دین و اصلی‌ترین آنان (اصل توحید) و اصول مذهب، می‌توان مبانی نظری شهر امن اسلامی را تبیین نمود.

- دین اسلام در قالب آیات، روایات، احادیث، سنت و... برای ابعاد مختلف شهر اسلامی از جمله مؤلفه امنیت در جامعه و شهر اسلامی اصول، قواعد و راهکارهایی مشخص دارد که بصورت شاخص‌ها و مؤلفه‌های امنیت‌بخش در شهر اسلامی قابل استخراج و تدوین است و تبعیت و اجرای آنها می‌تواند تضمین‌کننده امنیت در جامعه شهری باشد.

۴. روش تحقیق

با توجه به این که موضوع پژوهش از بعد محتوایی و بررسی موضوع در شهرسازی، عرصه‌ای میان‌رشته‌ای است؛ در حوزه علوم انسانی و مکتبی (حکمت نظری و عملی)، و از بعد کالبدی، در حوزه علوم تجربی است. در تحلیل مسائل شهری نیز باید به تبیین روابط متقابل صورت و معنا، و اندیشه و عمل، و شیوه‌های رمزپردازی و رمزگشایی در رابطه شهر و انسان پرداخته شود. با توجه به این نکات روش تحقیق در این پژوهش از یک سو باید مبتنی بر اصول و معیارهای مکتبی (ایدئولوژیک) باشد و کار پژوهش شیوه‌ای مقایسه‌ای و تطبیقی از نوع تحلیل محتوا داشته باشد؛ از سوی دیگر از منظر «برون‌دینی» یا «درون‌دینی» و با توجه به دیدگاه اسلامی و تأیید متقابل عقل و شرع، از هر دو وجه درباره مباحث استدلال و تحلیل گردد. با توجه به آنچه گفته شد در این تحقیق به موارد ذیل توجه شده است:

راهبردهای این پژوهش به لحاظ هدف، توسعه‌ای^۱ و کاربردی^۲ و به لحاظ رویکرد (ویژگی و ماهیت داده‌ها)، کیفی^۳ و به لحاظ ماهیت و روش؛ توصیفی^۴ از نوع تحلیل محتوا و در بخش چارچوب نظری (علل اربعه فلسفی)، استفاده‌ای^۵ است. تا آنجا که ممکن است در طرح مباحث نظری تلاش شده گفته‌ها از سرچشمه‌های اصلی آن

و ارزش‌های فرهنگی و مورد باور انسان است؛ جهان‌بینی سازنده خویش را معرفی می‌کند؛ به اهدافی که اهلش برای خود قائل هستند گواهی می‌دهد؛ نمایشی از نحوه نگرش انسان به طبیعت است؛ جلوه‌گاه هویت اهل خویش می‌باشد؛ و نشان‌دهنده تمایلشان به هویتی است که علاقه دارند به آن شناخته شوند؛ بیانگر رابطه اهل آن با یکدیگر است؛ شیوه زیست ساکنین خویش را بیان می‌کند و اجمالاً اهلش را در وصول به آرمان‌هایشان هدایت و یاری می‌نماید.

۲. سؤالات تحقیق

سؤال اصلی

«آیا اسلام به‌عنوان یک مکتب و مذهب درباره مبحث امنیت بطور عام و امنیت شهر اسلامی بطور اخص موضعی دارد؟»

سؤال‌های فرعی

- آیا آموزه‌های اسلام در حوزه‌ی شهرسازی می‌تواند امنیت‌آفرین باشد؟
 - آیا اسلام فقط در حوزه‌ی اندیشه‌ها و باورها (جهان‌بینی) نظریه‌پردازی می‌کند؟
 - آیا اسلام علاوه بر حوزه‌ی نظر و اندیشه در حوزه‌ی اعمال و رفتار فردی و اجتماعی و تخصصی نیز آداب و احکامی دارد؟
 - آموزه‌هایی که از تمدن دوران اسلامی برای امروز و فردا می‌توان بدست آورد و آموخت کدام است؟

۳. فرضیه‌های تحقیق

پیش‌فرض تحقیق

با عنایت به سؤالات مذکور، سخن در این است که به نظر می‌رسد «با توجه به جامعیت و جاودانگی و جهانی بودن اسلام، با استناد به اصولی که اسلام برای زندگی و فعالیت مسلمین و رابطه آنها با محیط و مصنوعشان معرفی نموده است؛ می‌توان به مبانی نظری انتظام محیط زندگی (شهر) امن اسلامی و یا به عبارتی به ویژگی‌های امنیت در شهر و محیط زندگی مسلمانان دست یافت؛ و بر اساس آنها معیارهای عمومی طراحی و برنامه‌ریزی شهر را تبیین نمود».

مفاهیم و تعابیری است که تعالیم اسلام برای همه ابعاد و زمینه‌های مختلف زندگی انسان ارائه نموده است. «کتاب الهی»، معرف اصول و ارزش‌هایی است که رعایت آنها در اعمال و رفتار انسان، متضمن سعادت او بیان گردیده است. توجه و نزدیکی به این ارزش‌ها و اصل قرار دادن آنها در فعالیت‌های انسانی، عاملی در جهت شناخت الهی و همراهی با نظام حاکم بر عالم هستی خواهد بود. دلیل اینکه قرآن می‌تواند - و باید - پاسخگوی همه نیازهای بشر باشد؛ معرفی اصولی لایتغیر توسط این کتاب آسمانی است که برخلاف نظرات و آرای انسان ساخته که نسبت به زمان و مکان تغییرپذیرند؛ رعایت آنها در همه زمان‌ها و مکان‌ها لازم است. از سوی دیگر، این کتاب اصولی را متذکر می‌گردد که همیشه و در همه‌جا نهی شده‌اند. مسلم است که اصول مطرح‌شده توسط این کتاب مقدس، خطامشی‌هایی کلی را برای هدایت و سعادت انسان مشخص کرده و نباید توقع داشت که به جزئیات اجرایی بپردازد. «سنت» یا مجموعه سیره نبی گرامی اسلام (ص) به‌عنوان انسان کامل و اسوه حسنه امت اسلامی و روایات رسیده از معصومین (ع)، نیز به عنوان ناب‌ترین تفاسیر قرآن کریم، دومین منبعی است که باید در شناخت اصول و ارزش‌های حاکم بر جامعه اسلامی مدنظر و مورد استناد تدوین‌کنندگان مبانی نظری معماری و شهرسازی اسلامی قرار گیرد (بالالی اسکویی ۱۳۹۸).

۲-۵. اصول دین، شالوده نظری بیانیه ارزشی شهر امن اسلامی

با توجه به مرجع تدوین و ماهیت بیانیه ارزشی، باید شالوده این بیانیه بر پایه اصول ارزشی دین و جهانبینی حاکم بر جامعه بوده و الگویی اسلامی را ارائه نماید. بنابراین، برای ارائه بیانیه ارزشی، اصل اساسی توحید انتخاب؛ و در این بخش مطرح شده است. اسلام با محور قرار دادن اصل «توحید» و «ایمان به خدا» و در نتیجه «کسب اخلاق حسنه» ضمانت اجرای احکام الهی را علاوه بر نظام اسلامی بر عهده جامعه و افراد جامعه قرار داده است؛ بنابراین «اگر جامعه از ایمان به خدا برخوردار باشد؛ استخدام یک‌طرفه نخواهد بود و عدالت در میان آدمیان اجرا می‌شود و در پی آن امنیت نیز در جامعه حاصل می‌شود» (مطهری ۱۳۷۶).

برداشت شود تا گمان تعصب و تحریف در میان نباشد و زمینه برای گزینش اصلح خوانندگان گشوده باشد. در این پژوهش، رویکرد اصلی نظری و پارادایم تحقیق، اصل توحید به‌عنوان اصل اساسی دین اسلام، و هدف آن تبیین مفهوم امنیت در شهر است؛ لذا در استخراج ویژگی‌های اصلی تحقیق، از راهبرد پژوهش پس‌کاو^۶ استفاده خواهد شد. تلاش شده حریم آیات و احادیث معصومین (س) که در صورت مستند بودن خدشه‌ناپذیر است؛ از برداشت‌های فیلسوفان و تعابیر عرفا، تفکیک شده و حرمت آنها نگه داشته شود. روش نگارنده در بخش فلسفه امنیت از دیدگاه شهید مطهری، استنباطی و استنادی و تحلیل محتوای متون با تکیه بر مکتب شهید مطهری، یعنی حکمت متعالیه و در پیوند با منطق روش‌شناختی حاکم بر متون دینی، به ویژه از منظر ایشان خواهد بود. با استفاده از نظریه این اندیشمند برجسته دینی، مدل مفهومی پژوهش (که بستر تبیین مدل مفهومی شهر امن اسلامی خواهد بود)؛ تدوین گردید.

۵. تبیین بیانیه ارزشی شهر امن اسلامی

تبیین بیانیه ارزشی جهت ارائه راهبردهای تحقق‌پذیری شهر امن اسلامی، الزامی است. در این راستا، با بررسی هنجارهای شهر امن اسلامی، به بررسی و کنکاش در مرجع تدوین اصول و ارزشهای شهر امن اسلامی یعنی قرآن کریم پرداخته می‌شود. با بررسی کتاب آسمانی قرآن کریم به‌عنوان اصلی‌ترین سند فرادست و اصول ارزشی دین مبین اسلام، شالوده نظری بیانیه ارزشی شهر امن اسلامی ارائه می‌گردد.

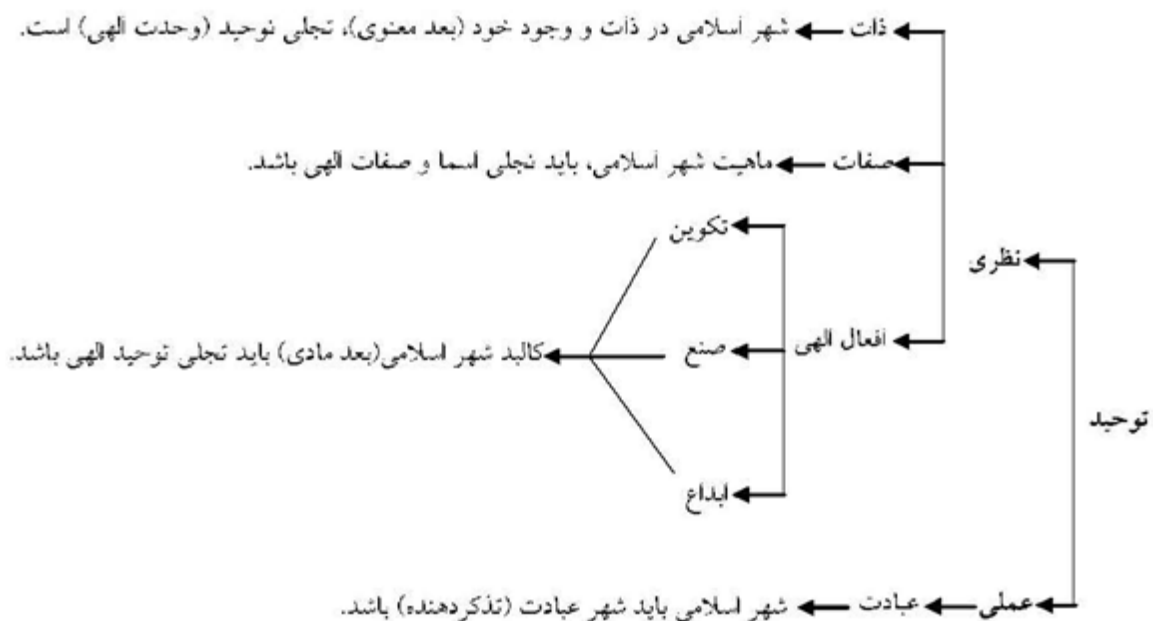
۱-۵. مراجع تدوین اصول و ارزش‌های شهر امن اسلامی

شهر اسلامی، مفهومی برای معرفی شهرهایی متأثر از فرهنگ و آموزه‌های دینی و ارزش‌های اسلامی است. تدوین مبانی معماری و شهرسازی اسلامی، نیازمند تفکری عمیق و جامع در منبع اصلی، یعنی متون اسلامی، شامل کتاب قرآن و سنت پیامبر (ص) است. متون اسلامی نخستین گام در تدوین مبانی نظری معماری و شهرسازی برای جامعه‌ی مسلمان، شناسایی اصول،

به‌عنوان هویت جوامع مسلمین و تمدنهای آنان ظاهر شده است (داوری اردکانی ۱۳۷۸، ۳). در معارف اسلامی، اصل توحید به دو بخش عمده «توحید نظری» و «توحید عملی» تقسیم شده است. توحید نظری شامل توحید در ذات، توحید در صفات و توحید در افعال الهی بوده؛ و توحید عملی، توحید در عبادت را در بر می‌گیرد (مطهری ۱۳۷۰). شهرسازی اسلامی ایران نیز - که در بستر این معارف رشد و گسترش یافته - به یقین جدا از این اصول نبوده است.

۵-۲-۱. اصل توحید در حوزه معارف اسلامی
اصل توحید به عنوان صفت متمایز اسلام با سایر مکاتب و ادیان تأثیری بنیادین بر شهر اسلامی دارد که این تأثیر را در زمینه‌های متفاوت می‌توان مشاهده کرد. اصل بنیادین جهان‌بینی اسلام «توحید» است؛ که به‌عنوان وجه تمایز این جهان‌بینی با سایر جهان‌بینیها ایفای نقش میکند. «توحید» رکن اصلی اسلام است که به‌عنوان دکترین خاص این دین، بر همه فعالیت‌های مسلمین معتقد به آن، تأثیر داشته و زمینه‌ساز و موجد آثاری بوده است که

نمودار ۱. بیانیه ارزشی شهر اسلامی بر اساس اصل «توحید» (مأخذ: بلالی اسکویی ۱۳۹۸)

اسلام

۶-۲. هدف کلان

تدوین اهداف کلان شهر امن اسلامی از طریق
- تحقق بخشی شهر امن اسلامی با بهره‌گیری از آیات الهی
- تحقق کلیه ارزشهای اسلامی در شهر با بهره‌گیری از متون دینی و به تبع آن تحقق امنیت در شهر

۶-۳-۱. اهداف تبعی

- تجلی اصول و ارزش‌های اسلامی شهرهای تاریخی در شهر
- تحقق وحدت کالبدی و معنایی شهر امن از طریق بازخوانی ارزش‌های اسلامی حاکم بر فضاهای شهری

۶. بیانیه ارزشی شهر امن اسلامی

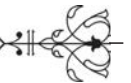
شهر امن اسلامی در بُعد مادی و معنوی خود (مبانی، جهت، اهداف و تجلیات) باید در راستای ارزش و اصل بنیادی دین اسلام، توحید، باشد. همچنین می‌بایست در ذات و صفات و افعال خود به سوی ایجاد امنیت در شهر حرکت کند.
۶-۱. چشم انداز

شهر امن اسلامی، شهری است:

۱. مبتنی بر حکمت نظری و عملی اسلام
۲. تحکیم‌بخش ایمان و امنیت و احیاگر فطرت الهی انسان، وحدت و عدالت، مردم‌مدار، مروج اخلاق و متعهد به ارزش‌های

مورد توجه قرار گیرد. همان‌گونه که در ترجمه قریه گفته شد کلمه قریه برای تجمع انسان‌ها با جمعیت‌های مختلف به کار گرفته شده است. بدون استثنا همه مترجمین و مفسرین در ترجمه کلمه مدینه از شهر استفاده کرده‌اند. اما نکته‌ای که اینجا از اهمیت زیادی برخوردار است؛ نوع بکارگیری کلمات درباره نقش هر کدام از آنها برای مکان‌هاست (صارمی ۱۳۸۷، ۲۴). اساساً در جامعه‌شناسی قرآنی چیزی به نام شهر و روستا مطرح نیست؛ بلکه آنچه مورد توجه است؛ فرهنگ حاکم بر جامعه‌ها و امتیازات فرهنگی انسان‌هاست. به عبارت دیگر می‌توان گفت قرآن، مدنیت را با معیار توحید و عمل صالح، یعنی دین‌مداری و قانون‌مداری افراد و نه اجتماعات می‌سنجد و ارزیابی می‌کند (باقری ۱۳۸۶، ۹۶).

مفهوم شهر اسلامی ناظر به هویت اجتماعی و کالبدی شهر است. شهر اسلامی شهری است که روابط اجتماعی آن بر پایه ارزش‌های دینی سامان می‌یابد و چهره فیزیکی آن یادآور هویت اسلامی ساکنان آن است (ابو لوقود ۸۵، ۱۹۸۳). واژه‌هایی که شهر مطلوب در آیات قرآنی با آنها توصیف شده؛ به طور عمده، مشتقاتی هستند از ریشه حَیّ، اَمِن، سَلِم و طَیِّب. به معنای زندگی، امنیت، سلامتی و پاکی در عرصه‌های مادی و معنوی. «حَیّ» به معنای زندگی و حیات در برابر مرگ و نابودی، دارای روح، رشد و شکوفایی و باروری است؛ «اَمِن» به معنای امنیت، صلح و آسودگی خاطر؛ «سَلِم» به مفهوم عاری از هر عیب و نقص؛ سلام از همین ریشه است و «طَیِّب» به معنای پاکی جسم و روح، پاکی ظاهری و باطنی است.

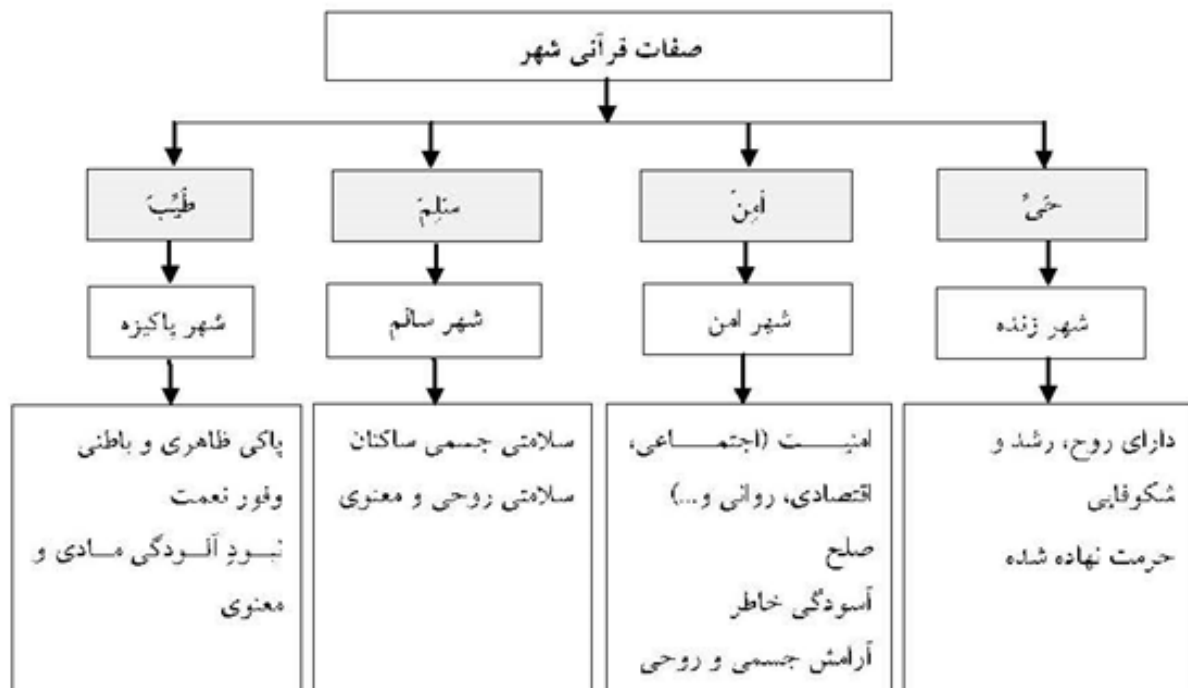
- زمینه‌سازی حیات مدنی مبتنی بر فرهنگ دینی با تقویت ابعاد معنوی در کنار حیات مادی شهروندان
- زمینه‌سازی برای خلق فضاهای شهری هدایتگر، در راستای جهت‌دهی قرآنی به شهر و ساکنان آن در جهت حرکت به سوی امنیت نهادینه شده
- بازآفرینی مفاهیم زندگی، امنیت، سلامتی و پاکی (حَیّ، اَمِن، سَلِم و طَیِّب) در عرصه‌های مادی و معنوی شهر

۷. شهر در قرآن کریم

در قرآن کریم در مورد محل تجمع انسان‌ها الفاظ مختلفی به کار رفته است. معنای لغوی مدینه به معنی شهر است که جمع آن مدن است. کلمات مشتق از قریه ۵۷ بار در قرآن تکرار شده و معنایی که در ترجمه‌های مختلف به کار گرفته شده است جایگاه زیست مردمان است؛ خواه در این جایگاه بزرگترین جمعیت و خواه کمترین جمعیت باشد (نقی‌زاده ۱۳۸۷، ۴۵). قریه به طور مطلق به مجتمع زیستی، بدون توجه به ویژگی‌های فکری و انسانی و تمدنی و اندازه آن اطلاق می‌شود. در واقع هر مجتمع انسانی که از هیچ منظری واجد هویتی خاص نباشد؛ «قریه» نامیده می‌شود. علاوه بر آن چنان چه ذکر شد؛ این واژه در مورد شهرهایی که گناهکاران در آن بوده‌اند نیز؛ به کار رفته است (بقره/ ۲۸؛ نساء/ ۷۵، انعام/ ۱۲۳، اعراف/ ۴؛ ۹۴؛ ۱۶۱، حجر/ ۴، نحل/ ۱۱۲، انبیاء/ ۱۱ و بسیاری آیات کریمه دیگر).

کلمه مدینه نیز چهارده بار در قرآن کریم به کار رفته است. از این کلمه نیز محل تجمع انسان‌ها برداشت می‌شود. اما در اینجا نکته‌ای وجود دارد که به‌عنوان یکی از رموز قرآن باید

نمودار ۱. بیانیه ارزشی شهر اسلامی بر اساس اصل «توحید» (مأخذ: بلالی اسکویی ۱۳۹۸)

روز قیامت ایمان داشته باشند و جز کارهای شایسته از آنها سر نمی‌زند؛ در این دنیا امنیت و آسایش سراسر کره خاکی را فرا می‌گیرد.

۹. شهر امن در قرآن

سومین تعریف از امنیت در قرآن، نشان دادن شهر امن است. که برای نمونه و الگو بیان گردیده است. شهری که در آن امنیت و آسایش است و روزی گوارای اهل آن از همه جا می‌رسد: «وَصَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ»^{۱۱}. بنابراین از نظر قرآن امنیت مفهومی وسیع و فراگیر است و افزون بر موارد ایمنی از عذاب الهی در آخرت، در دو سطح روانشناختی و جامعه‌شناختی نیز دارای اهمیت است (لکزایی ۱۳۸۹). در خصوص حرمت و امنیت شهر در بیان قرآن، سه شهر می‌تواند مورد احترام واقع شود. خداوند متعال در دو نوبت به شهر سوگند یاد می‌کند: «به من فرمان داده شده که پروردگار این شهر را بپرستم. شهری که خداوندی و همه چیز از آن اوست؛ حرمتش نهاده و مأمورم که از مسلمانان باشم (نمل / ۹۱)»؛ «قسم به این شهر و تو که در این شهر

۸. مفهوم امنیت از منظر قرآن

در جهان‌بینی اسلامی که با پیامبر اسلام (ص) شروع می‌شود؛ ایشان از آغاز بعثت، میان ایمان به خدا، فلاح و رستگاری که امنیت نیز از مشتقات آن است ارتباط برقرار کرده و فرمود: «قولوا لا اله الا الله تفلحوا» (نهج الفصاحه، ۳۲۴). در همین راستا با توجه به آیات قرآن تعاریف ذیل از امنیت بدست می‌آید.

اولین تعریفی که از امنیت در قرآن، به آن اشاره شده است؛ آسایش، اطمینان و زندگی بدون ترس و هراسی بود که خداوند آن را برای آدم و حوا در آغاز آفرینش آنان در بهشت فراهم کرد و به آنان فرمود: «وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا»^{۱۲}.

دومین تعریف در قرآن از امنیت، زندگانی بدون ترس و اندوه برای کسانی است که در این دنیا ایمان آورده و عمل صالح انجام داده‌اند. «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِقُونَ وَالتَّوَّابُونَ مِنَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ عمل صالحاً فلا خوف عليهم ولا هم يحزنون»^{۱۳}. زیرا در زمانی که تمام ملت‌های خداپرست و صاحبان ادیان به خدا و

مکه» و «ویژگی امنیت این شهر». زمانی که حضرت ابراهیم(ع) در شروع بنای کعبه شریف و بنیان‌گذاری مکه معظمه، طی دعای خود از خداوند می‌خواهد که آن شهر را امن بدارد؛ محل عبادت قرار دهد و نعمت ایمی را به شهروندان آن عطا کند؛ اهمیت «امنیت و آرامش» را به‌عنوان موهبت‌هایی الهی، که محیطی مؤمن‌ساز و عبادت‌پرور فراهم می‌آورد؛ یادآور شده است.

سکنی گزیده‌ای (بلد / ۱)؛ «و سوگند به این شهر ایمن» (تین / ۳).

در آیات فوق که در شهر مکه نازل شده است مشاهده می‌شود؛ که یک شهر می‌تواند به قدری تقدس یابد که خداوند به آن سوگند یاد کند. شهر مکه از دیرباز مورد احترام بوده است؛ اما علاوه بر این سوگندها دو ویژگی دیگر نیز به تقدس آن افزوده است؛ «سکونت پیامبر در

جدول ۱. آیات قرآن در خصوص شهر امن مکه (جمع‌بندی شده توسط نگارندگان)

تجلیات امنیت	آیات قرآنی
سرزمین مکه، حرم امن الهی	وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا... (بقره / ۱۲۶)
	وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا... (ابراهیم / ۳۵)
	إِنَّمَا أَمْرُهُ أَنْ عَبَّدَ رَبَّ هَذِهِ الْبَلَدَةَ الَّتِي حَرَّمَهَا... (نمل / ۹۱)
	وَقَالُوا إِن تَتَّبِعِ الْهُدَىٰ مَعَكَ تَتَخَطَّفُ مِنْ أَرْضِنَا أَوْلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا... (قصص / ۵۷)
	أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيَتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ... (عنکبوت / ۶۷)
	وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ (تین / ۳)
مکه، شهری امن حتی پیش از ظهور اسلام	قَالُوا إِن تَتَّبِعِ الْهُدَىٰ مَعَكَ تَتَخَطَّفُ مِنْ أَرْضِنَا أَوْلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا... (قصص / ۵۷)
	وَأَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيَتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ... (عنکبوت / ۶۷)
	وَقَالُوا إِن تَتَّبِعِ الْهُدَىٰ مَعَكَ تَتَخَطَّفُ مِنْ أَرْضِنَا أَوْلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا... (قصص / ۵۷)
	أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيَتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ... (عنکبوت / ۶۷)
مکه، مکانی امن برای مردم جزیره العرب	وَقَالُوا إِن تَتَّبِعِ الْهُدَىٰ مَعَكَ تَتَخَطَّفُ مِنْ أَرْضِنَا أَوْلَمْ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا... (قصص / ۵۷)
	أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيَتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ... (عنکبوت / ۶۷)
پایبندی مردم جزیره العرب (حتی مجرمان و آدم‌ربایان) به حفظ حرمت و امنیت شهر مکه	وَ إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا... (بقره / ۱۲۶)
شهر مکه، مکانی امن حتی برای کافران ساکن آن	أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيَتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ... (عنکبوت / ۶۷)
	اینکه «آمینا» به طور مطلق آمده و آرزو از اهل آن است؛ نشانگر این است که امنیت در مکه، تنها مختص مؤمنان نیست.
مکه، شهر همیشه امن (امنیت پایدار)	وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ (تین / ۳)
	وصف الامین برای البلد (مکه) به معنای «ذوالامن» یا «مأمون فيه» علاوه بر اصل امنیت، بیانگر استمرار و دوام آن است.
امنیت مکه، نعمت الهی و شایسته شکر و سپاسگزاری (امنیت تکوینی)	أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيَتَخَطَّفُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِعِمَّةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ (عنکبوت / ۶۷)

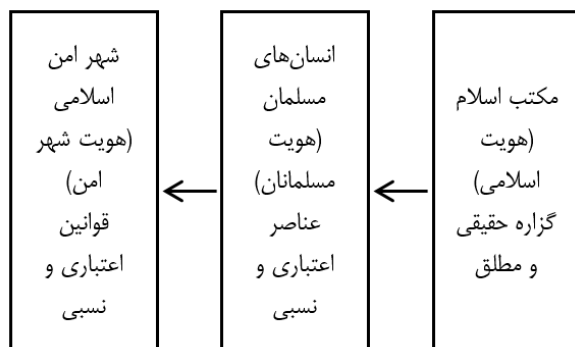
به جنبه‌هایی از آن به طور ناقص دست یافته است. شهر ایمن، شهری است حرمت نهاده شده؛ شهری قانونمند که در آن امنیت اجتماعی، اعتقادی و روانی شهروندان و شرایط پیشرفت آنان فراهم شده است.

۱۰. حکمت نظری یا جهان بینی اسلامی

– مکتب اسلام مدعی تعریف حقیقی و جامع و مانع از هستی و انسان و جامعه و... و گرایش‌های امنیتی انسان‌ها و مسیر تکاملی آنهاست. به گمان ما تنها یک تعریف جامع و مانع از هر پدیده‌ای می‌توان داشت. پس می‌توان دیدگاه همه مکاتب فلسفی و اعتقادی را درباره چنین موضوعاتی با دیدگاه اسلام سنجید و جامع و مانع بودن دیدگاه اسلام را بر پایه کلام الهی و معصومین (س) و با بهره‌برداری از استدلال‌های فلسفی و منطقی و تجربه‌های شهودی به بحث گذاشت.

– انسان مسلمان موجودی است نسبی و اعتباری. چون، انسان بالفعل، موجودی است نسبی و اعتباری؛ مسلمانی انسان‌ها نیز نسبی و اعتباری است. به گفته دیگر هویت یک مسلمان به میزان آگاهی‌های او از باورهای اسلامی و نیت و عمل او در هر لحظه هویتی سیال و متغیر است. بنابراین نمی‌توان اطلاقی کلی و قطعی و جامع و مانع به مسلمانان با هر یک از آنها نسبت داد؛ چه در اندیشه و چه در اعمال (مطهری ۱۳۵۹).

– با توجه به این مطالب، تمدن اسلامی و هویت معماری و شهرسازی مسلمانان که در آثار هنرمندان مسلمان نمود پیدا کرده؛ قطعاً نسبی و اعتباری و متغیر و وابسته به مجموع شرایط زمانی و مکانی خواهد بود و نباید هیچ یک از آثار تمدن اسلامی را مستقیم و بطور مطلق (جامع و مانع) به اسلام نسبت داد. چون هم مسلمانان نسبی هستند و هم آثار معماری آنها نسبی است (نقره کار ۱۳۹۳).

نمودار ۳. رابطه هویت اسلامی با هویت مسلمانان و آثار شهرسازی آنان (مأخذ: نگارندگان)

در جایجای قرآن کریم به صفات شهر مناسب زیست اشاره می‌شود که اکثراً بار معنوی دارند؛ از جمله امنیت، طیب بودن، مقدس بودن، وفور رزق، نزدیکی و برکت (تین / ۳، سبا / ۱۵؛ ۱۸، اعراف / ۵۸، بقره / ۱۲۶، ابراهیم / ۳۵).

در سوره مبارکه نحل به شهر مطلوبی اشاره شده که از مشخصات آن، زندگی توأم با «رزق فراوان»، «صلح» و «امنیت» بوده و کفران این نعمت‌ها، ساکنان شهر را به ترس و گرسنگی مبتلا کرده است.

شهر ایمن، شهری است که انسان در آن آرامش دارد و هر عاملی که آرامش انسان را تهدید کند؛ امنیت شهر را در معرض خطر قرار داده است.

«وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ (نور / ۵۵)». علامه طباطبایی (ره) در تفسیر این آیه می‌فرماید: «این آیه به مؤمنین وعده می‌دهد که به‌زودی جامعه صالحی مخصوص به خودشان برایشان درست می‌کند و زمین را در اختیارشان می‌گذارد و دینشان را در زمین متمکن می‌سازد و امنیت را جایگزین ترسی که داشتند می‌کند». (طباطبایی بی‌تا، ۲۱۶).

در آیه ۱۱۲ سوره مبارکه نحل «وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمَنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَأَدَّاهَا اللَّهُ لِبَاسِ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ» امنیت، اطمینان، دین الهی (رسالت و نبوت) و فراوانی رزق و زراعت در شهر قابل توجه است.

بر طبق این آیه که به توصیف شهر مورد انتظار خدا و انبیاء الهی پرداخته است؛ امنیت و اطمینان جسمی و روانی از مهم‌ترین ویژگی‌های شهر مطلوب از نظر اسلام بیان شده است. بعد از این دو مورد نیز، جنبه فراوانی روزی و زراعت مناسب با طبیعت و اقلیم به عنوان نعمت برجسته خداوند ذکر شده است. تأکید بر این سه رکن مهم، از این رو صورت گرفته است که با پدید آمدن امنیت جانی، مالی و اخلاقی در شهر، اطمینان مادی و معنوی، حاصل و با تحقق چنین اطمینانی زمینه پدید آمدن نعمت‌های الهی فراهم میگردد (نقی‌زاده ۱۳۹۰). نتیجه این که شهر ایمن، مقوله‌ای پیچیده و فراگیر است و بشر در قرن بیست و یکم، تنها

۱۱. فلسفه امنیت از دیدگاه شهید مطهری

در این بخش، فلسفه امنیت از دیدگاه شهید مطهری، بررسی خواهد شد. ایشان در هیچ‌یک از آثار خود بحث مستقلی را در خصوص امنیت مطرح نکرده است. از این‌رو، این بخش را به روش استنباطی به انجام رسیده است. تکیه اصلی روش استنباطی بر فهم و تجزیه و تحلیل آثار متفکر مورد نظر در چارچوب مکتب فکری اوست. از این‌رو، چارچوب نظری علل اربعه، متخذ از فلسفه اسلامی، پشتیبان نظری مباحث بخش حاضر بوده است. بر اساس چارچوب مذکور، امنیت به‌عنوان امر حادث، چهار علت «مادی»، «صوری»، «فاعلی» و «غایی» دارد. با توجه به اینکه مکتب فلسفی شهید مطهری حکمت متعالیه است؛ تلاش گردیده است مکتب امنیتی متعالیه ایشان در محورهای چهارگانه مذکور،

مورد تحلیل قرار گیرد.

فلسفه امنیت ابعاد گسترده‌ای دارد. به نظر فلاسفه، هر امر حادثی نیازمند چهار علت است: علت مادی، صوری، فاعلی و غایی (مصباح یزدی ۱۳۶۶، ۲۰). به یک معنا، وقتی از فلسفه پدیده‌ای که نبوده و به وجود آمده است؛ پرسش می‌شود؛ در واقع، از این چهار علت سؤال شده است (نقره‌کار ۱۳۸۷). از این منظر، هرگاه از فلسفه امنیت پرسش‌ها می‌کنند؛ چهار پرسش زیر مد نظر است:

۱. علت مادی امنیت چیست؟
۲. علت صوری امنیت چیست؟
۳. علت فاعلی امنیت چیست؟
۴. علت غایی امنیت چیست؟

نمودار ۴. چارچوب نظری فلسفه امنیت از دیدگاه شهید مطهری (مأخذ: نگارندگان؛ بر پایه مطهری ۱۳۷۶)

می‌کنیم. به همین دلیل، در تعریف و تعبیر شهید مطهری، دین به کمک عقل آمده است تا قوه شهوانی، قوه سبعی و قوه شیطنت را کنترل کند (مطهری ۱۳۷۶، ج ۲۳). انسان عاقل، انسانی است که در برابر تهدیداتی که بقای اخرویش را تهدید می‌کند؛ از خودش حفاظت می‌کند. چنین انسانی، متعالیه می‌شود.

۲. ایمان

سطح دوم از مواد تولیدکننده امنیت، مواد دانشی است که با عنوان مبانی معرفت‌شناختی و روش‌شناختی نیز از آن یاد می‌شود. به‌عنوان نمونه، می‌توان به آیه ۸۲ سوره انعام اشاره کرد. الگوی مطرح شده در این آیه، چنین است: ایمان + پرهیز از ظلم = امنیت: «کسانی که ایمان آوردند و ایمان خود را با ظلم نپوشانیدند؛ امن از آن ایشان است و راهیافتگان ایشانند»^{۱۲}. آنچه گفته شد؛ در حوزه امنیت نرم قرار دارد.

۳. نیرو و قوه در مقابل تهدیدات

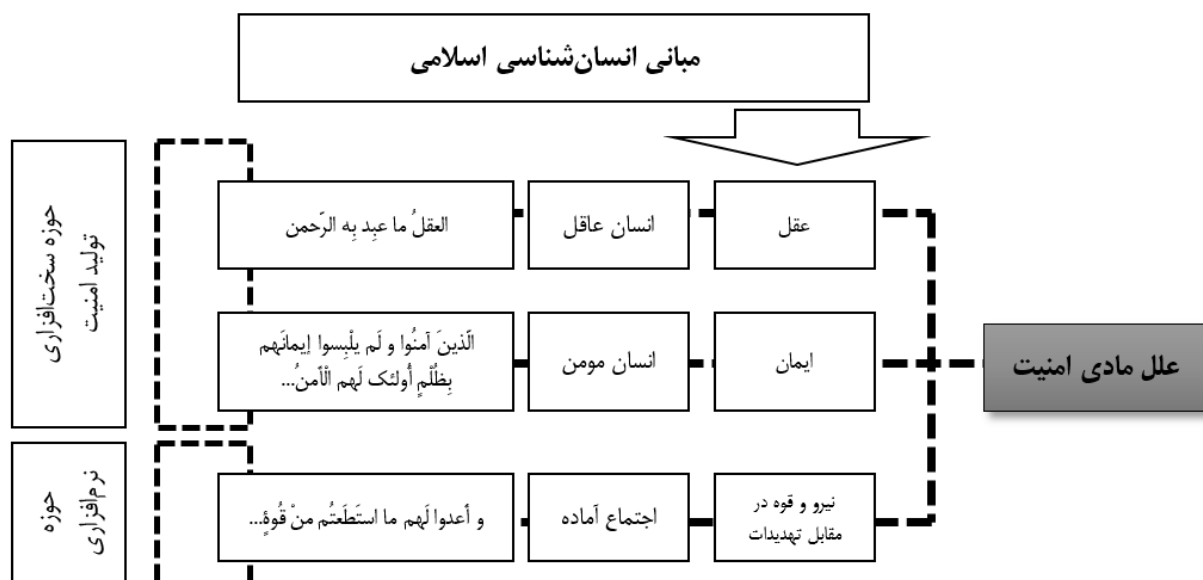
در عین حال، بخشی از مواد تولیدکننده امنیت نیز در حوزه سخت‌افزار معنا می‌یابد. آیه شریفه «و أعدوا لهم ما استطعتم من قوه و... در برابر آنها (دشمنان) آنچه توانایی دارید از نیرو آماده سازید... (انفال / ۶۰)»؛ به این مواد و منابع اشاره دارد.

الف) علت مادی امنیت از دیدگاه شهید مطهری
منظور از علت مادی، مواد و منابعی است که در تولید امنیت مورد استفاده قرار می‌گیرند. از منظر استاد مطهری، این مواد و منابع، سطوح مختلفی دارد. سطح اول از این مواد، به قوای انسان مربوط می‌شود.

می‌توان گفت امنیت دینی، امنیتی است که متوجه شکوفایی استعداد های انسان با محوریت عقل به عنوان پیامبر باطنی می‌شود و از آموزه‌های دینی که پیامبران الهی برای هدایت انسان و تربیت انسان آورده‌اند؛ استفاده می‌کند. در امنیت دینی، انسان در تمام اعمال، رفتار و گفتار و کردار خویش، علاوه بر آنکه دنیا را می‌بیند؛ بلکه آخرت را هم می‌بیند. علاوه بر آنکه تهدیدهایی را که متوجه دنیایش می‌شود؛ مد نظر قرار می‌دهد؛ و برای آنها چاره‌اندیشی می‌کند؛ بلکه تهدیدهایی را هم که متوجه آخرتش می‌شود؛ مورد توجه قرار می‌دهد و برای آنها هم چاره‌جویی می‌کند.

۱. عقل

عقل آن قوه‌ای است که می‌گوید علاوه بر امنیت جسم، باید به امنیت روح هم پرداخت. بر اساس آموزه‌های عقل، انسان باید به پرورش روح خودش نیز بپردازد. در واقع، العقل «ما عید به الرحمن» (کلینی ۱۳۶۵، ج ۱، حدیث ۳). عقل آن چیزی است که ما به کمک تا خدا را عبادت

نمودار ۵. علت مادی امنیت از دیدگاه شهید مطهری (مأخذ: نگارندگان؛ بر پایه مطهری ۱۳۷۶)

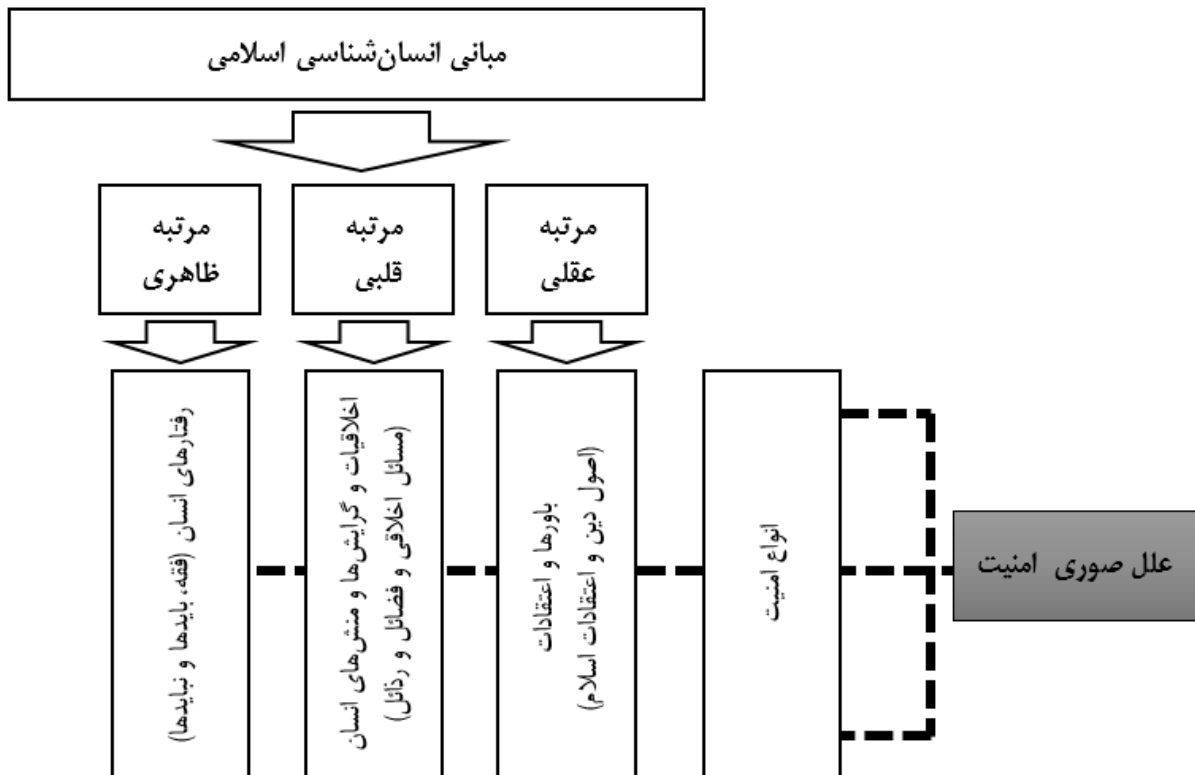

ب) علت صوری امنیت از دیدگاه شهید مطهری

در مقوله علت صوری، دو بحث سطوح یا لایه‌های امنیت و انواع امنیت مطرح می‌شود. چنانچه باز هم از مبانی انسان‌شناسانه آغاز شود؛ باید گفت شهید مطهری در حکمت متعالیه، برای انسان سه شأن و مرتبه قائل بوده است که عبارتند از عقلی، قلبی و ظاهری (مطهری ۱۳۹۸، ۳۸۶). در امنیت باید این سه بعد به طور همزمان مورد توجه قرار گیرد. به لحاظ عقلی، باورها و اعتقادات فرد مورد توجه قرار می‌گیرد. در بعد قلبی، امنیت اخلاقی و گرایش‌ها و منش‌های انسان و در بعد ظاهری، رفتارهایش مطالعه می‌شود. اصول دین و اعتقادات که بخشی از دین اسلام را تشکیل می‌دهد؛ عهده‌دار امنیت اعتقادی انسان است. در آنجا، انسان با مبدأ و معاد و رهبری الهی آشنا می‌شود. در حوزه قلبی، با مسائل اخلاقی و فضائل و رذائل آشنا می‌شود و یاد می‌گیرد باید از رذائل بپرهیزد و آنها را

از وجود خویش و جامعه بیرون بریزد و به فضائل آراسته شود. با توجه به آنچه آمد؛ امنیت در دیدگاه شهید مطهری سه سطح و لایه دارد:
 یک. سطح عقلی، اعتقادی، فلسفی و کلامی که از آن با عنوان حوزه باورها یاد می‌شود.
 دو. سطح قلبی- اخلاقی که با عنوان حوزه گرایش‌ها شناخته می‌شود.
 سه. سطح ظاهری، فقهی و مادی که حوزه رفتارها نامیده می‌شود.
 نامی‌ها و تهدیدات نیز با همین سه سطح تعریف و سطح‌بندی می‌شود:
 ۱. تهدیدات مربوط به حوزه باورها؛
 ۲. تهدیدات مربوط به حوزه گرایش‌ها؛
 ۳. تهدیدات مربوط به حوزه رفتارها.

نمودار ۶. علت صوری امنیت از دیدگاه شهید مطهری (مأخذ: نگارندگان؛ بر پایه مطهری ۱۳۷۶)

ج) علت فاعلی امنیت از دیدگاه شهید مطهری

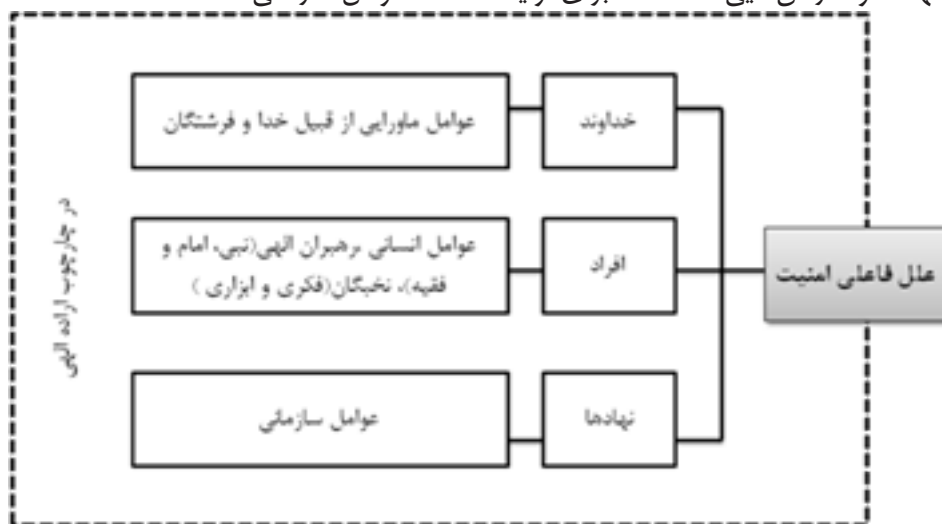
شهید مطهری، با توجه به دیدگاهی که در حوزه توحید افعالی دارد (مانند سایر اندیشمندان مکتب اسلام نظیر آیت الله جوادی آملی، امام خمینی(ره)، علامه طباطبایی و سایرین)، یگانه علت مؤثر در وجود را خداوند تبارک و تعالی می‌داند (مطهری ۱۳۸۳). به نظر ایشان، انسان مؤمن، نظام وجود را صورت فاعلیت حق تعالی می‌بیند و «لا مؤثِّر فی الوجود» را یا از روی برهان یا از روی عین‌یافته و با چشم بصیرت و قلب نورانی، حصر استعانت را نیز حصر حقیقی می‌داند و کمک دیگر موجودات را صورت کمک حضرت حق در نظر می‌گیرد. (لک زایی، ۱۳۸۹: ۱۸) بر این اساس، تا خدا نخواهد هیچ امنیتی به تهدید و بر عکس تبدیل نخواهد شد. بنابراین، سررشته تمامی امور به دست خداست. «فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَ لَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَ مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَ لَكِنَّ اللَّهَ رَمَى وَ لِيَبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءٌ حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ»^{۱۳}.

پس از آن، علت فاعلی به دو بخش تقسیم می‌شود. بخشی از آن، افراد هستند که در نقش کارگزاران سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، نظامی و قضایی انجام وظیفه می‌کنند و بخش دیگر، نهادها و سازمان‌هایی هستند که برای تولید

امنیت و یا حفاظت از آن فعالیت می‌کنند. انسان و طبیعت ظرف تجلی قدرت الهی هستند؛ بنابراین، کاری بدون اذن خدا نمی‌کنند. البته، انسان در محدوده اراده و اختیاری که خدا داده است؛ می‌تواند مسیر خیر و شر را انتخاب کند؛ اما همین نیز در چارچوب اراده الهی است. خداوند متعال، با تعیین عناصر و عوامل هدایت و ضلالت، وضعیت و شرایط امنیت و ناامنی را برای انسان تبیین کرده است. علاوه بر این، رهبران الهی نیز آمده‌اند به انسان کمک کنند تا به امنیت واقعی برسد. از این رو، تنها کسانی می‌توانند به تولید امنیت واقعی بپردازند که از صفات و شرایط الهی برخوردار باشند. انبیای الهی، ائمه معصومین(ع)، فقهای جامع‌الشرایط و مؤمنان آراسته به جنود عقل و صفات متقین، از زمره این کارگزاران هستند (لک‌زایی ۱۳۹۳).

در دیدگاه شهید مطهری و سایر اندیشمندان مکتب امنیت متعالیه، کارگزاران امنیتی از این قرارند:

- یک. عوامل ماورایی از قبیل خدا و فرشتگان؛
- دو. عوامل انسانی، یعنی رهبران الهی (نبی، امام و فقیه)، نخبگان (فکری و اجرایی) و مردم؛
- سه. عوامل سازمانی.

نمودار ۷. علت فاعلی امنیت از دیدگاه شهید مطهری (مأخذ: نگارندگان؛ بر پایه مطهری ۱۳۷۶)

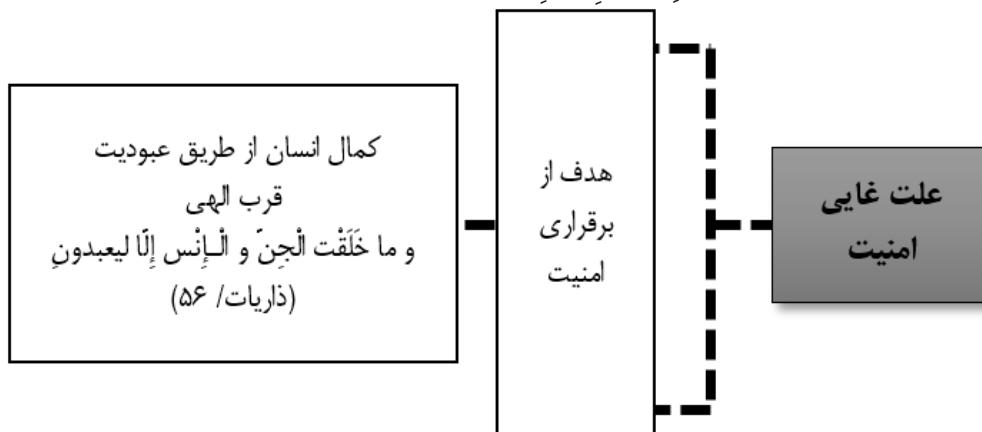

لیعبدون: من جن و انس را نیافریدم جز برای اینکه عبادتم کنند (ذاریات/۵۶). بنابراین، انجام واجبات و مستحبات باعث قرب به خدا می‌شود. هدف از تزکیه نفس، همان «قرب خدا» و در مرحله عالی‌ترین آن، «فناء فی الله» است. غایت تولید امنیت، فراهم کردن زمینه تقرب بندگان خدا به خداست و به همین دلیل است که نام این مکتب امنیتی را متعالیه می‌گذارند. باز به همین دلیل است که رهبران الهی از عهده تأمین این نوع امنیت برمی‌آیند. چنانکه مواد و صورت آن نیز ممیزات خود را دارد (لکزایی ۱۳۹۰).

د) علت غایی امنیت از دیدگاه شهید مطهری
 پرسش مهم این است که هدف از امنیت چیست؟ این پرسش همان است که با عنوان علت غایی مطرح می‌شود. درواقع، اگر اسلام و نظام سیاسی اسلامی بر حفاظت از جان، مال، عقل، نسل، خانواده، حق الناس، حق الله، عدالت و ارزش‌های دینی تأکید دارند؛ برای چیست؟ تمام این تلاش‌های امنیتی برای آن است که زمینه کمال انسان از طریق عبودیت و به منظور قرب الهی فراهم شود.
 خداوند در قرآن می‌فرماید: «و ما خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا

نمودار ۸. علت غایی امنیت از دیدگاه شهید مطهری (مأخذ: نگارندگان؛ بر پایه مطهری ۱۳۷۶)

برابر آن، «علت مادی» و «علت صوری» امنیت به وجه عینی (Objective) آن مربوط است. این دسته‌بندی می‌تواند ما را هر چه بیشتر و بهتر به مقوله امنیت در شهر برساند. زیرا که شهر نیز از مجموع عینیت‌ها و ذهنیت‌ها تشکیل شده و در این ساختار قابل دسته‌بندی و توصیف است. در زیر، «مدل مفهومی مولفه‌های شهر امن اسلامی» بر پایه چارچوب نظری و پارادایم اصلی تحقیق ارائه گردیده است و در ادامه بر مبنای این مدل مفهومی به تشریح بیشتر شهر امن اسلامی و صفات و مؤلفه‌های آن پرداخته شده است.

۱۲. تدوین مدل مفهومی بر پایه مکتب امنیت متعالیه
 مکتب امنیتی شهید مطهری، که از آن با عنوان مکتب امنیت متعالیه یاد شد؛ ابعاد مختلفی دارد. یکی از این ابعاد - که در مقاله حاضر مورد بحث و بررسی قرار گرفت - فلسفه امنیت است. فلسفه امنیت متعالیه در محورهای چهارگانه (بر پایه علل اربعه فلسفه اسلامی) تدوین گردید. حال برای دقت بیشتر و رسیدن به یک تعریف کامل و جامع که همه چندگانگی‌ها به وحدت دست پیدا کنند؛ نیاز به دسته‌بندی موجزتری در این مقوله است. بنابراین بخش‌بندی بر پایه‌ی دو دسته‌بندی عینیت (Objectivity) و ذهنیت (Subjectivity)، ما را به وحدتی در این مقوله می‌رساند. از میان علل چهارگانه «علت فاعلی» و «علت غایی» امنیت، بیشتر وجه ذهنی (Subjective) دارد؛ و در

عنوان مؤلفه‌ها	مؤلفه‌های شهری	دسته‌بندی	محورها	علل اربعه فلسفه اسلامی
<p>راهبرد طراحی</p>	<p>موقعیت کلی طبیعی (طول و عرض جغرافیایی آن شهر و شاخص‌های وابسته)</p> <p>مؤلفه‌های ساختار جغرافیایی (توپوگرافی، هیدروگرافی و شاخص‌های وابسته)</p> <p>مؤلفه‌های ساختار طبیعی (رود و دره‌ها)</p> <p>مؤلفه‌های حوزه‌ای و ساختی طبیعی (تنوع خاک، پوشش گیاهی)</p>	<p>مؤلفه‌های طبیعی شهر امن</p>	<p>عقل (انسان عاقل)</p> <p>ایمان (انسان مومن)</p> <p>نیرو و قوه در مقابل تهدیدات (اجتماع آماده و آگاه)</p>	<p>علت مادی</p>
<p>استخوان‌بندی شهر</p> <p>ابنیه عمومی و کاربری‌های خدماتی</p> <p>واحد‌های همسایگی</p> <p>مسکن</p> <p>عناصر مذهبی</p> <p>واحد‌های بازرگانی (بازار)</p>	<p>مؤلفه‌های مصنوع شهر امن</p>	<p>کالبد عینیت (Objectivity)</p>	<p>باورها و اعتقادات (اصول دین و اعتقادات اسلام)</p> <p>اخلاقیات و گرایش‌ها و منش‌های انسان (مسائل اخلاقی و فضائل و ردائل)</p> <p>رفتارهای انسان (فقه، بایدها و نبایدها)</p>	<p>علت صوری</p>
<p>- هماهنگی و همگامی با طبیعت بر اساس آموزه‌های اسلام</p> <p>- استفاده از قوه تعقل برای پی‌ریزی شهر متناسب با بستر طبیعی برای کاستن از مخاطرات محیطی</p> <p>- استفاده از تعالیم دین و ایدئولوژی مکتب اسلام در ارتباط انسان با طبیعت</p> <p>- آمادگی جامع و همه‌جانبه جمعی در مقابل تهدیدات محیطی</p>	<p>- تبلور اصول دین و اعتقادات و باورهای مسلمانان در کالبد مصنوع شهر</p> <p>- طراحی و پی‌ریزی شهر در تقویت گرایش و منش‌های اخلاقی</p> <p>- قوت بخشی به مسایل اخلاقی و ممانعت از ردائل اخلاقی با برنامه‌ریزی شهری صحیح</p> <p>- استفاده از دستورات فقه اسلام در طراحی کالبد مصنوع</p> <p>- اعمال بایدها و نبایدها و قواعد فقهی در محیط مصنوع (قاعده لا ضرر و ...)</p> <p>- طراحی هوشمندانه فضاهای مسکونی، اقتصادی، فضاهای جمعی و... در جهت اصلاح رفتاری</p>			

- توکل به خداوند در تامین امنیت به عنوان اولین و اصلی ترین علت فاعلی امنیت شهر - بکارگیری و بهره‌مندی از زمامداران مومن و فقیه، قوانین اسلامی کارآمد - استفاده از نیرو و توانایی نهادها و عوامل سازماندهی اجتماعی در تقویت روحیه جمعی، استفاده از تفکر و اندیشه اسلامی مؤثر و راهگشا - بکارگیری دولتمردان متخصص و متعهد - وجود اکثریت شهروندان مسلمان در نظر و عمل - توجه به ایجاد امنیت در راستای ایجاد شهر و محیط زندگی و بستر مناسب قرب الی اله	وجه فکری و عقیدتی (ایمان)	مؤلفه‌های انسانی شهر امن Subjectivity	محتوا Subjectivity	خداوند (عوامل ماورایی از قبیل خدا و فرشتگان)	پدیده‌ها و پدیده‌ها
	وجه عملی و رفتاری			افراد عوامل انسانی، رهبران الهی (نبی، امام و فقیه)، نخبگان (فکری و ابزاری)	
	زمامداری شهر توسط حکیمان			نهادها (عوامل سازمانی)	
				قرب الهی	علت غایی

در جدول ۲، مؤلفه‌های طبیعی، مصنوع و انسانی شهر بیان شد. با توجه به این مؤلفه‌ها که شکل‌دهنده شهر می‌باشد و با در نظر گرفتن بیانیه چشم‌انداز شهر امن اسلامی به تبیین مدلی برای بررسی ارتباط عناصر شهری با امنیت شهر پرداخته شده است. لذا مدل پیش‌بینی شده برای این پژوهش به بررسی همزمان کالبد و محتوای شهر و پیروی آن از اصول نظری و عملی توحید می‌پردازد. در واقع عناصر گوناگونی که کلیت شهر امن اسلامی شهر را تشکیل می‌دهد؛ شامل موارد ذیل است.

الف) مؤلفه‌های طبیعی شهر امن

در قرآن کریم بیش از ۷۵۰ آیه بطور کلی به طبیعت و ظواهر طبیعت اشاره دارد و در اکثر این آیات به انسان توصیه می‌کند که با مطالعه و رؤیت طبیعت، پند و عبرت بگیرند. مجموعه طبیعت و اجزا و قوانین حاکم بر آن در تعالیم اسلامی به‌عنوان آیات الهی مطرح می‌شوند و تفکر، تدبر و تعقل درباره آنها و درباره ارتباطشان با یکدیگر، انسان را به شناخت بهتر عالم وجود و در نهایت به شناخت خالق

۱۳. مؤلفه‌های تأثیرگذار بر شهر امن

هر شهر از دو مقوله «کالبد» و «محتوا» تشکیل گردیده که در یک دسته‌بندی دیگر سه مؤلفه، شهر را می‌سازند که این سه مؤلفه در این دو دسته (کالبد و محتوا) می‌گنجد.

الف) مؤلفه‌های طبیعی شهر امن

هر شهر از جایگاه ویژه طبیعی برخوردار است که همان بستر طبیعی شهرها است. ویژگی‌های بستر طبیعی هر شهر، بخشی از امنیت شهر را به عهده دارد که در قالب امنیت محیط طبیعی شهر قابل تعریف است.

ب) مؤلفه‌های مصنوع شهر امن

به صورت ساختاری-کالبدی در ساختار و وجود شهر امن تأثیر دارند و شامل عواملی هستند که در شهر به صورت فیزیکی وجود داشته و بر امن یا ناامن بودن شهر تأثیر می‌گذارند.

ج) مؤلفه‌های انسانی شهر امن

متأثر از ارزش‌ها، باورهای دینی، آداب و رسوم و عقاید و سیره زندگی ساکنان هر شهر است که بر رفتار و کردار ساکنان شهر اثرگذار بوده و امنیت شهر را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد.

فضاهای وسیع شهرهای اسلامی است» (بمات ۱۳۶۹، ۱۱۷). در شهر اسلامی، فضا با پیچ‌وخم‌های محافظ شهر به شکل فرم‌های مدور حلزونی (spirale) است که با نقشه‌ی گسترده‌ی شهر اروپایی در تضاد است. تصویری که در اینجا به ذهن می‌رسد تصویر حلزونی است که با سطح خارجی خود محافظت می‌شود؛ سطحی صاف و محکم که موجود زنده را در پناه می‌گیرد... راه‌های ارتباطی که گاهی مخفی هستند و در روی زمین یا در روی پشت‌بام‌ها قرار دارند؛ از تمام شهر، خانه‌ی واحدی می‌سازند» (بمات ۱۳۶۹).

ب) مؤلفه‌های مصنوع شهر امن

اسلام اصولی را مطرح می‌کند که در هر زمان و مکانی تفسیر و کالبد خاص خود را دارند. اصول کلی مانند وحدت، عدالت، تعادل و هماهنگی، امنیت، حفظ حرمت انسان، رجحان معنویت بر مادیت و رهایی انسان و نجات او از غفلت و جهالت است. به بیان دیگر هر جهان‌بینی، مبانی و اصول و ارزش‌هایی را بیان کرده است و این پیروان و معتقدان بوده‌اند که مواد، ابزار، اشکال، قوانین و علوم و هنرها را در جهت به کار گرفته‌اند تا محیط را مناسب زیست خویش کنند و آن را همراه و یاری‌گر هدفی نمایند که مکتبشان برایشان تعیین کرده است (معماریان ۱۳۸۴). هنر، فلسفه علوم، معماری، شهر و لباس و روش زیست اسلامی و مسلمانان نیز از این قاعده مستثنی نیست. در واقع قوم یا فردی خاص از مسلمانان، این آثار را به وجود نیاورده است؛ بلکه آنچه پدیدار شده حاصل رواج و تأثیر تفکر اسلامی بوده است که ممکن است با شرایط زمانی و مکانی خاص به صورت تفاسیر محلی و زمانی خاص ظهور و بروز کرده باشند؛ بنابراین امکان عدم تطبیق کامل جملگی آنها با معیارهایی که هر نحله‌ای در مکان و زمان متفاوت ارائه می‌کند؛ وجود دارد (نقی‌زاده ۱۳۹۴، ۲۲۷).

کالبد شهر امن اسلامی ناشی از تمدن و دستاورد مسلمانان است. صفت اسلامی در کنار معماری و شهرسازی نشان‌دهنده اسلام به‌عنوان تمدن است و نه اسلام به‌عنوان دین. تعبیرات ملل مسلمان در طی اعصار از دین اسلام و تبدیل آن به الگوهای شهرسازی و معماری کاملاً اعتباری بوده و به هیچ وجه نباید مطلق بودن مبانی دین اسلام را به دستاوردهای

هستی و وحدانیت او رهنمون می‌سازد. تعالیم اسلامی این نکته بنیادین را به مسلمین یادآوری می‌کنند که تماس با طبیعت و تفکر و مذاقه در آن احساس تذکر را در انسان به وجود آورده و مطمئناً او را به سوی شناختی بهتر و آگاهانه‌تر نسبت به اصول اساسی اسلام همچون توحید و دینداری رهنمون خواهد کرد. پس شناخت مخلوقات از جمله عناصر طبیعی، طبیعتاً نمایشگر تفکر اسلامی خواهد بود؛ زیرا نظر هر تمدنی نسبت به طبیعت انعکاس و نتیجه نظر آن تمدن درباره حقایق آسمانی و ملکوتی است (امین‌زاده ۱۳۷۹، ۵۵). مقر شهر که همان نشستگاه شهر است؛ مکانی است که به مقتضای توپوگرافی محل به اشغال انسان‌ها درآمده و نطفه شهر همانجا تکوین یافته؛ ریشه دوانده و بالاخره توسعه پذیرفته است (فرید ۱۳۹۰، ۵۱).

نخستین ملاک اساسی مسلمانان برای انتخاب محل شهر، قرار گرفتن در جغرافیای طبیعی مناسب و آب و هوا بوده است. کیفیت خوب در محیطی که قرار بود برای شهر ایجاد شود؛ از عوامل گزینش مکان مناسب تأسیس شهر بوده است. در روایات اسلامی به اهمیت و نقش اصلی آب‌وهوا در انتخاب محل شهر تصریح شده است. تنها مکانی دارای هوای پاکیزه و آب فراوان و زمین حاصلخیز مناسب مکان شهر است (تحف العقول، ۱۱۹).

برخورداری از سرزمینی قابل رویش و پاک، سرزمینی که قرار است شهر در آن احداث گردد؛ می‌بایست دارای ویژگی‌هایی باشد که از جمله این ویژگی‌ها پاکی و استعداد رویش گیاهان و درختان است. «والبلد الطیب یخرج نباته یاذن ربه ...»^{۱۴}.

«لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلَدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبِّ غَفُورٌ ۱۵».

هماهنگی و همگونی با طبیعت و بهره‌گیری مناسب از موهبت‌های طبیعی و خدادادی در شهرها نوعی امنیت فیزیکی و روحی و روانی را ایجاد می‌نماید (نصر ۱۳۷۹). ارتباط نظم شهری با عامل طبیعی بیشتر حیطةی سخت‌افزاری و معماری شهرها را شامل می‌شود. بدین معنا که برای تأسیس و تداوم شهرها دستورالعمل ویژه‌ای وجود دارد: «جهت‌یابی دقیق، محاسبه و نقشه‌برداری صحیح و همچنین برخورد فیزیکی آب و خاک، مهم‌ترین شاخص

امنیت و آرامش روانی در شهر اسلامی هم در بعد خصوصی و هم در بعد عمومی آن مورد توجه اسلام بوده و قوانین اسلامی ضمن حفظ حقوق خود فرد، رعایتگر حق بقیه افراد نیز است و این خود به خود تأمین‌کننده آرامش روانی و امنیت در جامعه و شهر اسلامی است.

به طور کلی می‌توان گفت مهم‌ترین عنصر و اصلی‌ترین جزء و عامل پدیدآورنده شهر، «انسان» یا «اهل شهر» یا کسی است که شهر زیستگاه او و مکان فعالیت‌هایش است. پس از انسان، قوانین و مقررات، آداب و شیوه‌ها و رفتار و اخلاق اهل شهر قرار دارند که رابطه اهل شهر و همه اجزای شهر را با یکدیگر و با طبیعت و ساخته‌های انسان و هستی را در قلمروهای معنوی و مادی حیات تنظیم می‌کنند و بالاخره کالبد شهر قرار دارد که متأثر از دو عامل دیگر به اضافه شرایط خاص محیطی، اقتصادی، فنی و علمی و هنری است (نقی‌زاده ۱۳۸۷، ۳۲). نکته مهم دیگر آنکه، رعایت اصول اخلاقی و هنجارهای دینی در قوام شهر و سامان‌یافتگی آن تأثیر چشمگیر دارد. آیاتی از قرآن گویای مفاد ذیل است. فساد اخلاقی از عوامل نابودی شهرها است. «وَلَوْطَأْتِيَنَّهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجِيَّةً مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبَائِثَ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا سَوِيًّا فَاسِقِينَ ۱۶»؛ «وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاَهَا تَدْمِيرًا ۱۷» بنابراین، امنیت اخلاقی از شاخصه‌های شهر مطلوب و ماندگار است. فسق از شمار عوامل مهم نابودی شهرهاست (نهج البلاغه، نامه ۵۳).

در جداول ۳ و ۴ و ۵، مدل تحقق شهر امن اسلامی در قالب مؤلفه‌های طبیعی، مصنوع و انسانی شهر بیان شده است. بدیهی است مؤلفه‌های یاد شده و زیرمؤلفه‌های آن قابلیت بسط و توسعه را دارند؛ لیکن در دسته‌بندی کلی تدوین شده در این نوشتار قرار می‌گیرند. سنجه و ملاک و معیار استفاده از آیات قرآن کریم در تمامی زیرمؤلفه‌ها، تفسیرالمیزان از قرآن کریم (مفصل و معتبرترین تفسیر شیعی) می‌باشد.

فرهنگی و فنی ملل مسلمان تعمیم داد (مشکینی ۱۳۹۳). عقاید و رفتار مردم جامعه بر روی کالبد شهر تأثیرگذار است و همین طور کالبد فضاهای شهری مردم را به سوی رفتارهای خاصی سوق می‌دهد. در یک شهر اسلامی کالبد شهر مردم را به سوی کمال و رفتارهای مطلوب اسلامی هدایت می‌کند (فلاح ۱۳۹۰).

عناصر شهری شهرهای ایرانی- اسلامی را می‌توان به چند دسته تقسیم نمود.

فضاهای مسکونی: شامل خانه‌های تک‌خانواده، خانه‌های چندخانواده، خانه‌های تک‌خانواده پیوسته و دارای فضاهای باز و خدماتی مشترک، کاروانسراهای داخلی و حاشیه‌ای شهر.

عناصر مذهبی: شامل مساجد، خانقاه‌ها، مدارس دینی، مقابر مقدس و زیارتگاه‌ها و امامزاده‌ها، حسینیه‌ها، عباسیه‌ها، تکیه‌ها، و فضاهای باز یا سرپوشیده وقفی برای سوگواران. واحدهای بازرگانی گروهی و شخصی: شامل تیمچه‌ها، سراها، قیصریه‌ها، دکان‌ها، و... و فضاهای ملحق شده به آنها مانند باراندازها، انبارها.

واحدهای خدمات عمومی: شامل دارالحکومه‌ها، دادگاه‌ها، کتابخانه‌ها، آب‌انبارها، حمام‌های عمومی، گورستان‌ها، قهوه‌خانه‌ها، چایخانه‌ها، غذاخوری‌ها. شبکه‌های ارتباطی و میدانگاه‌های عمومی: برای راهیابی (خیابان‌ها، بازارها، راسته‌بازارها، سوق‌ها، میدان‌ها، کوچه‌ها، گذرها، بن‌بست‌ها) (فلامکی ۱۳۸۵، ۱۲۸).

همه این عناصر در شهر هم می‌بایست امنیت را تضمین کند و هم امنیت را متذکر شود.

ج) مؤلفه‌های انسانی شهر امن

باورها، اعتقادات و ارزش‌های اسلامی، شاکله نهادها و سازمان جامعه اسلامی را ایجاد کرده و در تار و پود اندیشه و رفتار فردی و اجتماعی فرد مسلمان تنیده شده‌اند. این یکپارچگی و انسجام اعتقادات و باورها و ارزش‌ها و رفتارها، دین اسلام را به یک فرهنگ مبدل ساخته است. فرهنگ اسلامی در هر جامعه و کشوری با حفظ ماهیت و اصالت الهی و جهان‌شمول خویش، شکل و صورتی متناسب با مقتضیات جغرافیایی، تاریخی، زبانی و... به خود می‌گیرد.

جدول ۳. «مؤلفه های طبیعی» شهر امن اسلامی (مأخذ: نگارندگان)

مؤلفه	زیر مؤلفه	احکام اسلامی (متن)	سوره / آیه	راهبرد	مصادق (تجلی کالبدی)	تأثیر
مؤلفه های طبیعی شهر امن	توپوگرافی، آب و هوا، ساختار طبیعی بسز شهر	طبیعت و اجزا و قوانین حاکم بر آن در تعالیم اسلامی به عنوان آیات الهی	بقره / ۱۶۴	طبیعت گرایی	فضای کالبدی شهر اسلامی متأثر از ویژگی های سرزمینی و جغرافیایی آن	- امنیت فیزیکی و روحی و روانی - ارتباط بیشتر شهروندان با طبیعت و برخورداری بیشتر از مواهب آن
		برقراری ارتباط با طبیعت	زمر / ۷، فرقان / ۶۰ و ۶۲ حج / ۶۱ انعام / ۶۳ و ۶۴ نور / ۴۵	هماهنگی و همگونی شهر با طبیعت	مورفولوژی شهر متناسب یا محل استقرار	- کاهش اثرات منفی محیط و برقراری امنیت زیست محیطی
		تماس با طبیعت و تفکر و مذاقه در آن	انعام / ۱ احقاف / ۱ و ۳	بهره گیری مناسب از موهبت های طبیعی و خدادادی	هماهنگی کالبد شهر با طبیعت	- برانگیختن احساس تذکر در انسان و امنیت روانی
		پاکی و استعداد رویش گیاهان و درختان	اعراف / ۲۳ و ۵۸ سبا / ۱۵	احداث شهر در سرزمینی قابل رویش و پاک	توسعه فضای سبز	- آرامش محیطی و امنیت روانی در اثر تماس با طبیعت
		استواری و استحکام بنا و سازه های شهری در مقابل حوادث طبیعی	فجر / ۷ و ۸	مکانگزینی مناسب شهر	استحکام بناهای شهر	- امنیت در مقابل بلایای طبیعی، از قبیل زلزله و سیل و حوادث شوم طبیعی
		وجود نظام فراگیر صیانت و حفاظت از محیط زیست شهری	اعراف / ۳۲	محیط زیست حفاظت شده اعم از آب، خاک، هوا، درختان و مزارع، حیوانات و پرندگان	حفظ منابع محیط زیست نظیر آب و پوشش گیاهی در شهر	- آرامش و امنیت روانی

جدول ۴. «مؤلفه های مصنوع» شهر امن اسلامی (مأخذ: نگارندگان)

مؤلفه	زیر مؤلفه	احکام اسلامی (متن)	سوره / آیه	راهبرد	مصدق (تجلی کالبدی)	تأثیر
مؤلفه های مصنوع شهر امن	استخوان بندی شهر	استحکام شهر و استواری آن	فجر / ۷ و ۸	استواری، استحکام،	شبکه های به هم پیوسته، انسجام در کلیت	- امنیت محیطی و فیزیکی
		استحکام ساخت و ساز ساختمان های مسکونی و غیره	شعراء / ۱۶ حجر / ۸۲	همبستگی اجزاء، پایایی پذیری، دژوارگی		
	و کاربری های خدماتی اینه عمومی	ایجاد رابطه برادری مومنان	حجرات / ۱۰	تقویت انسجام اجتماعی تنظیم روابط اجتماعی بر اساس الگوهای دینی کنترل و نظارت عمومی ایجاد وحدت و همدلی	سازمان فضایی با مرکزیت عمومی میدان گاه هایی جهت تعامل و ارتباط وحدت آفرین پراکنش کاربری های عمومی در سح شهر و ایجاد تعادل بین مراکز خدماتی توزیع متوازن کاربری ها	- تقویت مشارکت عموم در ساماندهی محیط - شبکه فشرده ای از مناسبات گروهی و دارای امنیت و هویت اجتماعی - امنیت اجتماعی و کاهش عوامل تنش زا در جامعه - امنیت بهداشتی، مالی، جانی و ... - ارتقای امکان نظارت عمومی بر فضا های شهری
		تساوی در اعمال حقوق شهروندی (برقراری عدالت و برابری و مساوات)	نسا / ۵۸			
		چنگ زدن همگی به ریسمان الهی	آل عمران / ۱۰۳			
	واحدهای همسایگی	اهمیت اتحاد و پیوستگی اجتماعی مسلمانان	بقره / ۲۱۳ عمران / ۱۰۳	محیط زیست حفاظت شده اعم از آب، خاک، هوا، درختان و مزارع، حیوانات و پرندگان	حفظ منابع محیط زیست نظیر آب و پوشش گیاهی در شهر	- آرامش و امنیت روانی
رعایت حقوق همسایه		نسا / ۳۶				
حریم خصوصی		حجرات / ۱۲				
تجانس اجتماعی و پیشگیری از نزاع و اختلاف		انفال / ۴۶				
حل اختلافات و نزاع های اجتماعی		بقره / ۲۱۳				
احسان به یکدیگر		نساء / ۳۹				
نظارت عمومی	آل عمران / ۱۱۰					

<p>- محرمیت، آرامش، خلوت، حیا - امنیت روانی در مقابل ساخته های انسان - امنیت روانی و اخلاقی خانواده - ارتقای امنیت و آسایش روانی افراد در فضاهای خصوصی</p>	<p>درون گرایی و رعایت پوشیدگی محرمیت بصری و عدم اشرافیت حد و مرز بین فضای درونی و بیرونی رعایت حقوق همسایه در قالب رعایت ارتفاع بنا، نورگیری و سایه اندازی بنا، دید و منظر بنا</p>	<p>ایجاد حریم شخصی در فضاهای خصوصی</p>	حجرات / ۱۱ نور / ۲۷	محرمیت	مسکن	
			نحل / ۸۰	سکون و آرامش		
			نحل / ۸۰	احساس نیاز انسان به سرپناه		
<p>- تعظیم کردن و پرستش و عبادت کردن - مکان پرستش و یادآوری عبودیت - محل اتحاد و همدلی - کلید معماری اسلامی و انتقال دهنده مفاهیم اعتقادی، اجتماعی، فرهنگی بازتابنده هویت شهر - کانون های اجتماعی و فضاهای شهری - هویت معنوی شهرهای اسلامی و انعکاس جهان بینی و فرهنگ اسلامی - امنیت اخلاقی، امنیت روحی و روانی، امنیت اجتماعی</p>	<p>احداث مسجد به عنوان شاخص ترین و ماندگارترین بنا در معماری اسلامی قرارگیری در نقطه کانونی شهر یا محله (مسجدمحوری) ایجاد سایر کانون های عبادی، اجتماعی، فرهنگی ظهور پررنگ تر نمادهای مذهبی در شهر</p>	<p>مسجد جایگاه ویژه ای به مثابه برجسته ترین عنصر همگرایی و وحدت جامعه نشانه ایمان و معنویت نشانه پیوند و وحدت مسلمانان</p>	فاطر / ۱۵	اتصال به عالم پاکی	عناصر مذهبی	
			اعراف / ۲۰۵ و ۲۰۶ احزاب / ۴۱ رعد / ۲۸	ذکر و یاد خدا آرامش درونی		
			بقره / ۱۲۵	حضور معنویت الهی در بطن انسان و جامعه		
			طه / ۱۴	توجه به ذات اقدس الهی یادآور توحید و یگانگی خدا		
<p>- عدالت و امنیت اقتصادی</p>	<p>بازار و کانون های تجاری به صورت مجموعه ای یکدست و به هم پیوسته، در فضای فشرده، در میان شهر</p>	<p>فضایی مشخص برای کسب و کار مردم و فرصت های برابر اقتصادی برای همه مردم</p>	نیا / ۱۱ قصص / ۷۷ اعراف / ۱۰	تأمین معیشت نوع بشر	واحد های بازرگانی (بازار)	

جدول ۵. «مؤلفه‌های انسانی» شهر امن اسلامی (مأخذ: نگارندگان)

مؤلفه	زیر مؤلفه	احکام اسلامی (متن)	سوره / آیه	راهبرد	مصادق (تجلی کالبدی)	تأثیر
مؤلفه‌های مصنوع شهر امن	وجه فکری و عقیدتی (ایمان)	ایمان مایه امنیت	انعام / ۸۲	همبستگی و دفع خصومت اجتماعی کسب فضائل و دفع رذایل تبدیل دین اسلام به یک فرهنگ	ایجاد کالبد متناسب با بستر فرهنگی، اندیشه‌ها، رسوم و سنن و ارزش‌های زیستی اهمیت نشانه‌ها، نمادهای دینی در شهر اخلاق شهروندی مأخوذ از آموزه‌های دینی	- امنیت اخلاقی - عدم اعمال زیان و ضرر - فرهنگ‌سازی امنیت - امنیت‌سازی افراد مومن - ضمانت اجرای احکام الهی - امنیت فرهنگی - اعتقادی - امنیت در مقابل وسواس شیطانی
		عنصر ایمان و پرهیزکاری در پیشگیری از هلاک، نابودی، عذاب و خواری	اعراف / ۹۶ انبیاء / ۶			
		استقامت بر ایمان و توحید	فصلت / ۳۰			
		ذکر خدا	رعد / ۲۸			
مؤلفه‌های مصنوع شهر امن	وجه عملی و رفتاری	باورها، اعتقادات و ارزش‌های اسلامی	توحید / ۱	محیط زیست حفاظت شده اعم از آب، خاک، هوا، درختان و مزارع، حیوانات و پرندگان وحدت ساکنان شهر در محدوده محله‌ها مکان مشترک، منافع مشترک و حس تعلق و وابستگی انسجام طبقات اجتماعی	حفظ منابع محیط زیست نظیر آب و پوشش گیاهی در شهر واحد اجتماعی منسجم به نام محله، وحدت کالبدی تفکیک عرصه‌های عمومی و خصوصی رعایت اصل سلسله‌مراتب در شهر هندسه جمع‌گرا و متمرکز	- آرامش و امنیت روانی - تعامل و همبستگی عمیق میان انسان‌ها با یکدیگر و نیز میان انسان با محیط زندگی خود - مراقبت و امنیت اجتماعی - وحدت و وفاق - حفظ حریم خصوصی و امنیت فردی - ارتقای خودنظارتی شهروندان
		کسب اخلاق حسنه	کهف / ۷	گام نهادن در جهت اجرای شریعت و عمل به دستورات خدا دوری از فحشا و منکر التزام عملی در شهروندان تأکید بر اصل کرامت انسانی	درونی کردن ارزش‌ها، باورها و هنجارهای دینی در شهر تذکر و احذار در شهر	- امنیت فرهنگی - امنیت رفتاری - امنیت در اثر عملکرد شهروندان - امنیت در مقابل عوارض فعالیت‌های انسان - امنیت اعتقادی
		علت امنیت، ایمان	یونس / ۹۸			
		پیشگیری از فساد اخلاقی از عوامل نابودی شهرها	انبیاء / ۷۴			

			طه / ۴۷	پیروی از هدایتهای الهی		
			بقره / ۲۷۷	برپاداشتن نماز		
			اعراف / ۳۵	رعایت تقوای الهی		
			مائده / ۱۹	عمل صالح		
			آل عمران / ۱۱۰ و ۱۱۲ / توبه / حج / ۴۱ / مائده / ۷۹ / اعراف / ۱۵۷	اجرای فریضه امر به معروف و نهی از منکر		مؤلفه های مصنوع شهر امن
			بقره / ۲۵۶	تأکید بر آزادی بیان و عقیده		
			بقره / ۲۵۹	اختیاری بودن پذیرش عقیده در دین		
			حجرات / ۱۰	اخوت و برادری		
			انفال / ۱	اصلاح ذات البین		
- حفاظت از شهر - امنیت نظامی - امنیت سیاسی	بهره‌مندی از امنیت و سلامت در شهر توسط زمامدار شهر	قانون‌گرایی دینی اعمال قانون توسط حکومت و حاکم اسلامی	مائده / ۲ / قصص / ۵۷ / عنکبوت / ۶۷	حاکمان و مسئولان شهر از پرهیزگاران باشند	زمامداری شهر توسط حکیمان	مؤلفه های مصنوع شهر امن
			حجرات / ۹	ایجاد قسط و عدل		
			توبه / ۴۸	خنثی کردن فتنه‌ها با آگاه کردن مردم		
			مائده / ۳۳	مبارزه با برهم‌زنندگان امنیت		
			انفال / ۲۶	امنیت نظامی مایه حیات جامعه اسلامی		

۱۴. یافته‌های تحقیق

می‌توان گفت برای ظهور شهر امن اسلامی، انطباق و همپوشانی سه «مؤلفه» یا عنصر ضرورت دارد. این سه مؤلفه عبارتند از: مؤلفه عقیدتی و رفتاری، مؤلفه طبیعی و مؤلفه مصنوع یا کالبد. در حقیقت منظور از شهر امن اسلامی فقط امنیت در کالبد نیست و علاوه بر «کالبد» دو مقوله مهم دیگر نیز در تعریف شهر امن اسلامی و تجلی آن ایفای نقش می‌کنند. اصلی‌ترین عنصر، انسان (مؤمن) است که البته مهم‌ترین مقوله مربوط به او نیز وجه فکری یا به عبارتی ایمان اوست. به این ترتیب است که می‌توان «ایمان» اهل یک شهر را مهم‌ترین عامل و عنصر شکل‌دهنده و تعریف‌کننده «شهر امن اسلامی» نامید.

محیط زیست حفاظت شده وجود نظام فراگیر صیانت و حفاظت از محیط زیست شهری که عناصر شکل‌دهنده محیط زیست اعم از آب، خاک، هوا، درختان و مزارع، حیوانات و پرندگان و حتی سازه‌های بشری تأثیرگذار در محیط زیست را در کنترل خود قرار دهد و امری اجتناب‌ناپذیر است. این امر به عنوان یک وظیفه عمومی بر عهده تمامی شهروندان است و در همین حال به عنوان یک تکلیف حاکمیتی وظیفه‌ای است که بر عهده حاکمیت و نظام اجتماعی قرار گرفته است.

نوع باورها و ارزش‌های حاکم بر تعاملات کنشی مسلمین، چیدمان شهری را شکل می‌دهد و بر اساس آن حتی در فضای کالبدی شهر تأثیرگذار است. اهمیت و توجه به ساخت فضاهای عمومی جهت استفاده‌ی همگان از باورهای دیرینه و اساسی جامعه‌ی مسلمین و تعالیم الهی نیز مشوق این نوع نگاه است. چنان که سنت نبی اکرم (ص) در بدو ورود حضرت به شهر یثرب، ایجاد و تأسیس فضایی با نام مسجد بوده که آن مکان در طول رسالت حضرتش کانون فعالیت‌های فرهنگی - اجتماعی بود و دارای کارکردهای متعددی نیز بوده است؛ و به این وسیله انسجام و همبستگی مسلمین عصر بعثت را تضمین کرده است. علاوه بر آن، تاریخ صدر اسلام گواه این مطلب است که ساخت مساجد متعدد در محلات شهر مدینه در دستور کار بوده است و توسط مسلمین، اعم از مهاجرین و

انصار، این سنت حسنه پیگیری می‌شده است. - انسجام اجتماعی یکی از ویژگی‌های شهر اسلامی است که می‌توان با اعمال مکانیزم‌هایی آن را تقویت نمود. چنانکه متون دینی، روش‌های متعددی را برای ایجاد چنین امری توصیه می‌کنند. از جمله، زمینه‌سازی برای مشارکت حداکثری شهروندان می‌تواند منجر به تقویت انسجام اجتماعی شود.

۱۵. نتیجه‌گیری

در پاسخ به سؤال اصلی تحقیق مبنی بر اینکه «آیا اسلام به‌عنوان یک مکتب و مذهب درباره مبحث امنیت بطور عام و امنیت شهر اسلامی بطور اخص موضعی دارد؟» و مطالعات انجام شده، این پاسخ متقن و روشن حاصل شد که با توجه به این که انسان موجودی اجتماعی است؛ اگر به خدا ایمان بیاورد و در جهت اجرای شریعت و عمل به دستورات خدا قدم بردارد؛ که مهم‌ترین آن اجرای عدالت و نفی ظلم است؛ امنیت حقیقی در جامعه انسانی برقرار می‌شود. وقتی که انسان ایمان می‌آورد و دعوت حق را قبول می‌کند در واقع در سه سطح به خودسازی پرداخته است؛ سطح اعتقادات و باورها، سطح عمل و رفتارها و در نهایت کسب فضائل و دفع رذایل. در اینجا ایمان پشتوانه و ضمانت اجرایی برای اخلاق فاضله می‌گردد؛ زیرا که جامعه‌ای که انسان‌های مؤمن دارد. این انسان‌ها هم خودشان امنیت دارند و هم در اجتماع امنیت‌ساز هستند. همچنانکه قرآن می‌فرماید: «الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ» آنها که ایمان آورده‌اند و ایمان خود را به ظلم نیالوده‌اند؛ برای آنها امنیت است و آنها هدایت یافتگان هستند (انعام / ۸۲)».

تنها قانونی که می‌تواند به نیاز انسان‌ها پاسخ دهد و سعادت، عدالت و امنیت را برای وی در دنیا و آخرت بر اساس جهان‌بینی توحیدی فراهم کند؛ همان قانونی است که از جانب آفریدگار و خالق انسان‌ها وضع شده است؛ چرا که خداوند به دلیل این که خالق انسان‌هاست؛ یقیناً از نیازهای او بیش از هر شخص دیگری آگاه است. لذا استخراج و بکارگیری این قانون می‌تواند انسان‌ها را به اهدافشان برساند. خداوند با مخاطب قرار دادن انسان برای

بهترین و درخورترین اصول برای طراحی و برنامه‌ریزی برای یک شهر و کشور مسلمان است؛ زیرا که بر پایه عقاید و فرهنگ مردم آن استوار است. امید که بتوان با بهره‌گیری از چراغ روشن هدایت اسلام و استعانت از فرامین الهی در ایجاد و حفظ جامعه امن و به تبع آن شهرهای امن گام‌های موفق برداشت.

اجرای شریعت و نیز ارائه برنامه‌های مدون در قالب عقاید و احکام و بیان نوع حکومت و جامعه، عدالت و امنیت را که نیاز عمومی بشر است را به آنان هدیه می‌دهد. از آن جایی که دین اسلام و کلام وحی الهی مخصوص تمام زمان‌ها و مکان‌هاست؛ در دنیای مدرن امروزی نیز این قواعد و اصول تضمین‌کننده آرامش و امنیت در شهر اسلامی خواهد بود. اصول و قواعد شهرسازی و معماری اسلامی

پی‌نوشت

۱. Development Research

۲. Applied Research

۳. Qualitative Research

۴. Descriptive Research

۵. Abductive

۶. Retroductive

۷. استراتژی پژوهش پس‌کاو، از یک توالی منظم مشاهده‌شده آغاز می‌شود؛ اما در پی تبیین متفاوتی است. در این استراتژی، تبیین‌های گامی به‌گام می‌آید که ساختار یا مکانیسم زیربنایی ایجادکننده نظم مشاهده شده شناسایی شود. برای کشف ساختار یا مکانیسمی که قبلاً شناخته نشده است؛ پژوهشگر مجبور است ابتدا مدلی فرضی از آن بسازد و سپس وجود آن را به اثبات برساند.

۸. Abu Lughod

۹. و گفتیم ای آدم تو با همسرت در بهشت سکونت کن و از نعمت‌های آن از هر جایی که بخواهید گوارا و در آسایش بخورید (بقره / ۳۵).
۱۰. کسانی که به اسلام ایمان آورده‌اند و کسانی که به دین یهود گرویده‌اند و نصاری و صابئان، هرگاه به خدا و روز رستاخیز ایمان آورند و عمل صالح انجام دهند؛ پاداششان نزد پروردگارشان هست و هیچ‌گونه ترس و اندوهی برای آنان نیست؛ برای این گروه در دنیا و آخرت امنیت وجود دارد (بقره / ۶۲).

۱۱. خداوند به عنوان الگو و نمونه شهری را نشان می‌دهد که دارای امنیت و آسایش است و همواره روزیش گوارا و گسترده از هر جا می‌رسد (نحل / ۱۱۲).

۱۲. «الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يَلْسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَ هُمْ مَهْتَدُونَ»

۱۳. شما (با نیروی خود)، آنان (کفار) را نکشتید؛ بلکه خداوند (با امدادهای غیبی) آنها را به قتل رساند. (ای پیامبر) آنگاه که تیر افکندی؛ تو نیفکندی؛ بلکه خدا افکند تا مؤمنان را از سوی خویش به آزمونی نیکو بیازماید؛ زیرا خداوند، بسیار شنوا و داناست» (انفال / ۱۷).

۱۴. و زمین پاک گیاهش به اذن پروردگارش برمی‌آید و آن زمینی که ناپاک و نامناسب است؛ گیاهش جز اندک و بی‌فایده بر نمی‌آید. این گونه آیات خود را برای گروهی که شکر نمی‌گزارند؛ گونه‌گون بیان می‌کنیم (اعراف / ۵۸).

۱۵. قطعاً برای مردم سبا در محل سکونتشان نشانه رحمتی بود دو باغستان از راست و چپ، به آنان گفتیم از روزی پروردگارتان بخورید و او را شکر کنید شهری است خوش و خدایی آمرزنده (سبا / ۱۵).

۱۶. و به لوط حکمت و دانش عطا کردیم و او را از آن شهری که مردمش کارهای پلید می‌کردند نجات دادیم. به راستی آنها گروه بد و منحرفی بودند. (انبیا / ۷۴).

۱۷. و چون بخواهیم شهری را هلاک کنیم؛ خوشگذرانان را و امیداریم تا در آن به انحراف و فساد بپردازند و در نتیجه عذاب بر آن شهر لازم گردد؛ پس آن را یکسره زیر و زیر کنیم (اسرا / ۱۶).

منابع

۱. قرآن کریم.

۲. نهج‌الفصاحه (مجموعه کلمات قصار رسول اکرم(ص)). ۱۳۷۷. ترجمه‌ی ابوالقاسم پاینده. تهران: جاویدان.

۳. نهج البلاغه. ۱۳۷۸. مجموعه خطبه‌ها و نامه‌ها و کلمات قصار امام علیین ایطالب(ع). ترجمه‌ی عبدالمحمد آیتی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۴. تحف العقول. ۱۳۸۲. ترجمه‌ی صادق حسن‌زاده. تهران.
۵. امین‌زاده، بهناز. ۱۳۷۹. حکمت تماس با طبیعت در شهرهای مسلمین. صفه ۱۰ (۳۱): ۴۰-۵۳.
۶. باقری، اشرف السادات. ۱۳۸۶. نظریه‌هایی درباره شهرهای قلمرو فرهنگ اسلامی. تهران: امیرکبیر.
۷. بلالی اسکویی، آزیتا. ۱۳۹۸. شهر اسلامی، از نظریه تا بیانیه. قزوین: انتشارات جهاد دانشگاهی.
۸. بemat، نجم‌الدین. ۱۳۶۹. شهر اسلامی. ترجمه‌ی محمد حسین حلیمی و منیژه اسلامبولچی. تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۹. دانش، جابر. ۱۳۹۳. مناسبات اجتماعی و زندگی روزمره در نظام شهرهای ایرانی-اسلامی. در اولین همایش شهر و زندگی روزمره، سازمان فرهنگی و اجتماعی شهرداری تهران.
۱۰. داوری اردکانی، رضا. ۱۳۷۸. اسلام و علوم دوستی. نامه فرهنگستان علوم (۷-۱۶): ۴.
۱۱. صارمی، حمیدرضا. ۱۳۸۷. ساختار شهر اسلامی. تهران: انتشارات سازمان شهرداری دهیاری‌های کشور.
۱۲. طباطبایی، سید محمد حسین. تفسیرالمیزان.
۱۳. فرید، یداله. ۱۳۹۰. جغرافیا و شهرشناسی. تبریز: انتشارات دانشگاه تبریز.
۱۴. فلاحت، سمیه. ۱۳۹۰. برساخت مفهوم شهر اسلامی. مطالعات شهرایرانی-اسلامی ۱ (۳): ۳۵-۴۵.
۱۵. فلامکی، محمد منصور. ۱۳۸۵. فارابی و سیر شهروندی در ایران. تهران: فضا.
۱۶. کلینی. ۱۳۶۵. الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
۱۷. لکزایی، صدیقه. ۱۳۸۹. بررسی مناسبات ایمان و امنیت در قرآن با تکیه بر نظریه ادراکات اعتباری علامه طباطبایی. علوم اسلامی ۵ (۱۹).
۱۸. لکزایی، نجف. ۱۳۹۰. امنیت از دیدگاه ایت اله جوادی آملی. اسراء ۳ (۳).
۱۹. لکزایی، نجف. ۱۳۹۳. امنیت متعالیه. سیاست متعالیه (۵).
۲۰. مشکینی، ابوالفضل، و علی رضایی مقدم. ۱۳۹۳. بررسی مولفه‌ها و شاخص‌های شهر اسلامی با تأکید بر نقش و اهمیت فرهنگ‌سازی در تحقق الگوی شهرسازی اسلامی ایرانی. شهر پایدار ۱ (۱): ۳۷-۶۸.
۲۱. مصباح یزدی، محمد تقی. ۱۳۶۶. آموزش فلسفه. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
۲۲. مطهری، مرتضی. ۱۳۵۹. مشخصات اسلام. انجمن اسلامی دانشجویان دانشگاه اهواز.
۲۳. مطهری، مرتضی. ۱۳۷۰. عدل الهی. قم: صدرا.
۲۴. مطهری، مرتضی. ۱۳۷۶. مجموعه آثار، ۲۸ جلدی. تهران: صدرا.
۲۵. مطهری، مرتضی. ۱۳۸۳. اقسام توحید. تهران.
۲۶. مطهری، مرتضی. ۱۳۹۸. مسأله شناخت. تهران: صدرا.
۲۷. معماریان، غلامحسین. ۱۳۸۴. سیری در مبانی نظری معماری. تهران: سروش دانش.
۲۸. نادری بوانلو، محمد. ۱۳۸۹. تحقق مشارکت شهروندی در قالب محله‌محوری با توجه به شرایط ایران. در اولین همایش شهروندی و مدیریت محله‌ای حقوق و تکالیف، تهران.
۲۹. نصر، سید حسین. ۱۳۷۹. انسان و طبیعت. ترجمه‌ی عبدالرحیم گواهی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
۳۰. نقره‌کار، عبدالحمید. ۱۳۸۷. درآمدی بر هویت اسلامی در معماری و شهرسازی. وزارت مسکن و شهرسازی. دفتر معماری و طراحی شهری. تهران.
۳۱. نقره‌کار، عبدالحمید، و راضیه لیب‌زاده. ۱۳۹۳. ارزیابی و نقد مغالطه‌های موجود در حوزه‌های هنر، معماری و شهرسازی. مرمت و معماری ایران ۱ (۸): ۹۵-۱۱۰.
۳۲. نقی‌زاده، محمد. ۱۳۷۷. صفات شهر اسلامی در متون اسلامی. هنرهای زیبا (۴-۵): ۴۷-۶۱.
۳۳. نقی‌زاده، محمد. ۱۳۸۷. شهر و معماری اسلامی (تجلیات و عینیات). اصفهان: مانی.
۳۴. نقی‌زاده، محمد. ۱۳۹۰. شهر آرمانی اسلام یا فضای حیات طبیعه. تهران: شهر.
۳۵. نقی‌زاده، محمد. ۱۳۹۴. آموزه‌های قرآنی و شهر آرمانی اسلام. پژوهش‌های معماری اسلامی (۸): ۴۶-۶۴.

References

1. *Holy Quran*.
2. Nahjolfasaheh. 1998. Translated by Abolghasem Payandeh. Tehran: Javidan.
3. Nahjolbalagheh. 1999. Translated by Abdolmohammad Ayati. Tehran: Daftar-e Nashr-e Farhang-e Islami.
4. *Tohf al-Oghul*. Translated by Sadegh Hassanzade. Tehran.
5. Abu Lughod. 1983. The Islamic City- Historic Myth, Islamic Essence, and Contemporary Relevance. *International Journal of Middle Eastern Studies*: 76- 155.
6. Aminzadeh, Behnaz. 2000. Philosophy of Environmental Interaction in Muslim Cities. *Soffeh 10* (31): 40- 53.
7. Bagheri, Ashraf al-Sadat. 2007. *Theories about the Cities of the Realm of Islamic Culture*. Tehran: Amir Kabir.
8. Balali Oskuee, Azita. 2019. *Islamic City, from Theory to Statement*. Qazvin: Iranian Students Book Agency.
9. Bemat, Najmoddin. 1990. *Islamic City*. Translated by Mohammad Hossein Halimi and Manizhe Eslambolchi. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance Publications Institute.
10. Danesh, Jaber. 2014. Social Relations and Daily Life in the System of Iranian-Islamic Cities. *In the first Conference of the City and Daily Life, the Cultural and Social Organization of Tehran Municipality*.
11. Davar Ardakani, Reza. 1990. *Name, Sciences Academy* (7-16): 4.
12. Falahat, Somaiyeh. 2011. Formation of The Concept of Islamic City. *Iranian Islamic City 1* (3): 35- 45.
13. Falamaki, Muhammad Mansour. 2005. *Farabi and the Course of citizenship in Iran*. Tehran: Faza.
14. Farid, Yadollah. 2011. *Geography and Urbanism*. Tabriz: Tabriz University Press.
15. Koleini. 1986. *Al-Kaafi*. Tehran: Dar al-Kotob-e Eslamieh.
16. Lakzaee, Najaf. 2011. Security from the Perspective of Ayatollah Javadi Amoli. *Esra 3* (3).
17. Lakzaee, Najaf. 2014. *Supreme Security*. Supreme Policy (5).
18. Lakzaee, Sedighe. 2010. A Study of the Relationships between Faith and Security in the Qur'an, based on Allameh Tabatabai's Theory of Credit Perceptions. *Islamic Sciences 5* (19).
19. Mesbah Yazdi, Muhammad Taghi. 1987. *Teaching Philosophy*. Tehran: Islamic Development Organization.
20. Memarian, Gholamhossein. 2005. *A Look at the Theoretical Foundations of Architecture*. Tehran: Soruosh-e Danesh.
21. Meshkini, Abolfazl, and Ali Rezaee Moghaddam, 2014. Investigating the Components and Characteristics of the Islamic City with Emphasis on the Role and Importance of Culture in the Realization of the Islamic-Iranian Urban Model. *Sustainable City 1* (1): 37- 68.
22. Motahhari, Morteza. 1980. *Characteristics of Islam*. Islamic Association of Ahwaz University Students.
23. Motahhari, Morteza. 1991. *Collection of Works*. Tehran: Sadra.
24. Motahhari, Morteza. 1997. *Justice of God*. Qom: Sadra.
25. Motahhari, Morteza. 2004. *Types of Monotheism*. Tehran.
26. Motahhari, Morteza. 2019. *Recognition Issue*. Tehran: Sadra.
27. Naderi Bovanlu, Muhammad. 2010. Realization of Citizenship Participation in the form of a Neighborhood Based on the Conditions in Iran. *In the first Conference on Citizenship and Neighborhood Management of Law and Duties, Tehran*.
28. Naghizadeh, Muhammad. 1998. Attributes of the Islamic City in Islamic Texts. *Honar-ha-ye-Ziba* (4-5): 47- 61.
29. Naghizadeh, Muhammad. 2008. *Islamic City and Architecture (Manifestations and Objects)*. Isfahan: Mani.
30. Naghizadeh, Muhammad. 2011. *The Ideal City of Islam or the Atmosphere of Good Life*. Tehran: Shahr.
31. Naghizadeh, Muhammad. 2015. The Quranic Teaching and the Ideal Islamic City. *Iran University of Science and Technology 3* (3) :46-64
32. Nasr, Seyed Hossein. 2000. *Human and Nature*. Translated by Abd al-Rahim Govahi. Tehran: Daftar-e Nashr-e Farhang-e Islami.
33. Noghrekar, Abdolhamid. 2008. *Introduction to Islamic Identity in Architecture and Urbanism*. Tehran: Ministry of Housing and Urban Development, Architecture and Urban Design Office, Payam-e Sima Planning and Printing Corporation.
34. Noghrekar, Abdolhamid, and Razieh Labibzadeh. 2015. Islam, Science, Religious, Traditionalism, Modernism. *Marremat va Memari 1* (8): 95- 110.
35. Saremi, Hamidreza. 2008. *Structure of Islamic City*. Tehran: Cultural and Broadcasting Institute of Iran Municipalities and Rural Management Organisation.
36. Tabatabaei, Seyed Muhammad Hossein. *Tafsir al-Mizan*.

Manifesting the Concept of Water in the Paradise of Quran and Persian Garden

Azita Balai Oskuee *

Mohammadali Keynejad **

Najmeh Zakipour ***

Received: 13/02/2019

Accepted: 21/04/2020

Abstract

The Holy Quran, as the guiding book of mankind, contains a collection of divine verses in which there are innumerable truths and mysteries, and is the greatest manifestation of the emergence of a truth in the material body. So that the truth of heaven appears in the material form and the architecture of the garden. Contrary to the simple appearance of Persian garden, the structural and semantic complexities resulted from the combination of four elements in the Persian garden are in accordance with the Paradise; in fact, the influence of water element as the main existential factor in the pattern of Persian garden and its sanctity in Iranian thoughts are evident and more important. So that water is a vital element in preserving the dignity of heaven in the manifestation and appearance of it in the Persian garden. An interpretative research methodology is adopted in this study, which is based on the analysis of contents of Quran verses. This study seeks to find out the manifestation of the water element in the physical and functional system of the Persian garden with its image in the Paradise. A comparison of Persian garden and the Paradise from the perspective of Holy Quran and the interpretations of Al-Imran Surah show that the functional system of Persian garden corresponds with the names of the Paradise, which are proportional to its rank and place, and the element of water in the physical system of Persian garden corresponds to different faces of water in the functions of the Paradise

Keywords: water, Paradise, Persian garden, Manifestation, physical and functional system, Al-Imran Surah.

* a.oskoyi@tabriziau.ac.ir